

FIGYELŐ

NÉPESEDÉSPOLITIKAI JOGSZABÁLYOK 1945—1958

A felszabadulás óta eltelt tizennégy év alatt a magyar népesedési folyamatokban jelentős változások következtek be. Ezeknek előidézéséhez a háború utáni konszolidáció, a gazdasági, társadalmi, egészségügyi és demográfiai tényezők hatásán kívül bizonyos jogi rendelkezések, népesedéspolitikai, illetve családpolitikai jogszabályok is hozzájárultak. Az alábbiakban ezeknek rövid áttekintését kívánjuk adni.

Megjegyezzük, hogy az 1945 óta alkotott jogszabályok közül csak azokat vesszük figyelembe, melyek közvetlenül népesedési jelenségekre (születés, halálozás, házasságkötés, válás és vándorlás) vonatkoznak.¹ Nem foglalunk tehát azokkal a rendelkezésekkel, melyeknek csupán közvetett — bár esetleg igen jelentős — hatása volt a népesedésre (pl. földreform). A felsorolás az általános érvényű jogszabályokat (törvény, törvényerejű rendelet, minisztertanácsi rendelet és határozat, miniszteri rendelet) tartalmazza, tárgykör szerint csoportosítva, ezen belül időrendi sorrendben. (Kivételesen néhány miniszteri utasítást is megemlítünk.) A jelentősebb rendelkezéseknél közöljük rövid tartalmi kivonatukat. Ahol erre lehetőség van, utalunk az intézkedések statisztikailag mérhető hatásaira,² illetve a hatályuk alá eső jelenségek nagyságrendjére.

Az anyag beosztása megfelel a népességi statisztika tagozódásának.

- I. Házasságkötéssel kapcsolatos jogszabályok.
- II. Válással kapcsolatos jogszabályok.
- III. Születéssel kapcsolatos jogszabályok (ide soroljuk a családpolitikára, a gyermekek eltartására, az anyák kedvezményeire, stb. vonatkozó rendeleteket is).
- IV. A halálozással kapcsolatos jogszabályok (ideértve a járványügyi intézkedéseket is).
- V. Vándormozgalommal kapcsolatos jogszabályok.

I.

A vizsgált időszakban a *házasságkötésre* vonatkozó rendelkezések elsősorban ezek adminisztratív könnyítését célozták, ezenkívül egyes rendkívüli körülmények között kötött házasságok legalizálását, továbbá a külföldi állampolgárral, ill. külföldön kötött házasságok szabályozását. A könnyítést célzó rendelkezések hatása — különösen egyes években — statisztikailag is figye-

¹ Ezt az elhatárolást gyakorlati szempontok indokolják. Ha ugyanis minden olyan jogszabályt vizsgálni akarnánk, amely gazdasági, egészségügyi stb. hatásain keresztül befolyásolja vagy befolyásolhatja a népesedést, úgy az összefüggések sokrétűsége miatt rendkívül nagy — a közlemény keretét meghaladó — és szabatosan körül nem határolható jogterület kellene áttekintnünk. Témánk korlátainak megszüntetése természetesen nem jelenti a rajta kívülálló tényezők szerepének lebecsülését.

² Megjegyezzük, hogy behatóbb és pontos kapcsolatmérésre a hatások vizsgálata tekintetben nincs lehetőség. A népesedési jelenségek, illetve változások oka rendkívül összetett és egyetlen tényezőre nem vezethető vissza. Az egyenlő feltételek (ceteris paribus) esete rendszerint nem áll fenn; a népesedéspolitikai intézkedésekkel összefüggésben, de tőlük függetlenül is egyébként, a népesedést befolyásoló körülmények is megváltoznak, melyek az intézkedés hatását fokozzák vagy ellensúlyozzák. Mégis — anélkül, hogy az időrendi kapcsolat alapján a „post hoc, propter hoc” hibájába esnénk — a hatások megközelítő illusztrálásánál jobb módszer híján rendszerint az intézkedés előtti és utáni adatokra vagyunk utalva. Eljárásunk egyoldalúságából következően az összefüggések megítélésénél óvatosságra hívjuk fel a figyelmet.

lemre méltó volt, és közrejátszott a házasságkötések számának erős növekedésében.

7.600/1945. M. E. számú rendelet a házasságkötés körében felmerült egyes szabálytalanságok orvoslása tárgyában (1945. szept. 6.). A rendelet a háború folyamán és közvetlenül azt követően (1941. okt. 10. és 1945. júl. 31. között) a rendkívüli viszonyok során szabálytalanul kötött házasságok elismerését és anyakönyvezését írja elő. (Pl. a csak lelkésznél kötött, a nem illetékes vagy hatáskörrel nem bíró tisztviselő közreműködésével kötött, az ostrom alatt az előírt alakiságok mellőzésével kötött stb. házasságoknál.) Közvetlenül kimutatható hatása a házasságok *adataira* nem volt, tekintettel arra, hogy ezekről a házasságokról (illetve utólagos anyakönyvezésükről) nem állítottak ki statisztikai lapot és így statisztikai számbavételre nem kerültek. Az intézkedés azonban feltehetően mérséklően hatott a házasságon kívüli születések számának és arányának a háború utáni emelkedésére; a zavaros, különleges körülmények között létrejött házasságok jogi érvényének megtagadása ugyanis maga után vonta volna az ilyen életközösségből származó gyermekek házasságon kívülinek való nyilvánítását.

Az 1949. évi 18. számú törvényerejű rendelet, valamint az ennek végrehajtása tárgyában kiadott 14.500/1950. (ápr. 27.) I. M. sz. rendelet megszüntette a házasságkötést megelőző kihirdetési eljárást, az alakiságok tekintetében egyszerűsítéseket vezetett be és előírta a házasságkötéssel kapcsolatos okiratok, határozatok stb. díj- és illetékmentességét.

1950. évi 18. sz. törvényerejű rendelet a katonai személyek házasságkötésével kapcsolatos egyes rendelkezések tárgyában. (1950. máj. 18.) A rendelet — a hivatásos tisztek kivételével — megszünteti a honvédség tagjainak (hadköteleseknek) házasságához addig szükséges katonai engedélyt. Tekintettel arra, hogy az engedélyt már előzőleg is mindig megadták, a rendelkezés inkább adminisztratív könnyítést jelent. Hatálya viszont a fiatalkorúak (hadköteles korúak) házasodásának egyre gyakoribbá válásával összefüggésben mind több személyre terjed ki.

*Ezer 20—24 éves korú nem házas férfira
jul házasságkötés*

Év	Arányszám
1948—49 (átlag)	119,0
1951	112,6
1952	121,1
1953	114,0
1954	134,0
1955	130,6
1956	111,3
1957	166,0

1950. évi 45. sz. törvényerejű rendelet egyes házasságjogi szabályok módosítása tárgyában. A rendelet eljárási könnyítéseket tartalmaz az unokatestvérek házasságkötésének engedélyezése, a házasuló egészségi állapotának igazolása tekintetében. Lehetővé teszi a házasság megszüntése, illetve érvénytelenítése után újabb házasságkötést az 1894. XXXI. törvényekben előírt 10 hónapon belül is. Az örökbefogadó és örökbefogadott leszármazói között addig fennállt házassági akadályt megszünteti.

1952. évi 7. sz. törvényerejű rendelet a házasságkötés megkönnyítéséről. A rendelet egyrészt megszüntette a házasságkötést megelőző kötelező orvosi vizsgálatot, másrészt szűkítette a házasságkötéshez szükséges okiratok körét. A rendelet feltehetően hozzájárult az 1952. évben házasságkötők számának átmeneti emelkedéséhez. Meg kell jegyezni, hogy a házasságkötések számának nagymértvű ingadozása egyéb években is előfordult — pl. 1948—49; 1953—54 — amikor pedig nem történt intézkedés. Néhány ezerre tehető azoknak a száma, akik már előzőleg házasságot kívántak kötni, de tbc. vagy egyéb fertőző megbetegedésük miatt nem tudtak. A házasságkötések számának jelentősebb emelkedése azonban a protogám (mindkét fél részről első) házasságoknál

csak átmeneti lehet, tekintettel a számbavehető korosztályok adott létszámára. A házassági életkor előretolódása ideiglenesen (a korhatár előretolódásának folyamata alatt) emelheti az arányszámot, ennek befejeztével (az alacsonyabb korátlag stabilizálódásával) azonban az ismét az eredeti szintre esik vissza. A palingám (özvegy vagy elvált személyek részéről kötött) házasságokra természetesen ez nem vonatkozik. Ezeknek aránya az összes házasságokhoz képest mintegy 23% ; a házassági arány tartós jellegű emelkedését ezeknek a növekedése adja. A palingám házasságok 2/3-át az elváltak házasságai adják ; ezeknek lehetőségeit tehát a válások gyakorisága szabja meg. Emelkedésük ennek következtében nem értékelhető népesedéspolitikai szempontból egyértelműen kedvezőnek.

Házasságkötések

Év	A házasságkötések száma	1000 lakosra jut házasságkötés
1945	73 292	8,1
1946	98 662	10,9
1947	98 328	10,8
1948	97 710	10,7
1949	107 820	11,7
1950	106 261	11,4
1951	93 362	9,9
1952	104 836	11,0
1953	91 621	9,6
1954	107 368	11,1
1955	103 020	10,5
1956	96 133	9,8
1957	97 992	10,0
1958 ¹	91 339	9,3

¹ Előzetes adat.

Meg kell jegyezni, hogy az 1952. évi házasságok számának 11 500-zal történő emelkedése is kisebb részben (kb. 5200 fő esetében) lehetett legfeljebb az említett rendelet hatása, jelentősebb része (kb. 6300 házasság) az újr házassulóknál jelentkezett, ami némileg összefügg az 1952. évi válási csúcserővel.

Az újr házassulók számának alakulása

Év	Házasságkötések összesen	Ebből	
		kizárólag nőtlenek, ill. hajadonok	újr házassulók (egyik vagy mindkét fél részéről)
házasságkötései			
1949	107 820	84 627	23 193
1950	106 261	83 388	22 873
1951	93 362	72 541	20 821
1952	104 836	77 756	27 080
1953	91 621	70 917	20 704
1954	107 368	80 903	26 465
1955	103 020	76 856	26 164
1956	96 133	74 209	21 924
1957	97 992	74 389	23 603

1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról. Házasságkötés szempontjából érdekes rendelkezése, hogy a külföldi állampolgárokkal való házasságkötés engedélyezését az Elnöki Tanács hatáskörébe utalja.

Ugyancsak elsősorban a házassági mozgalom szempontjából volt jelentősége az 1952. évi 23. sz. tvr. azon rendelkezésének, amely a nagykorúság korhatárát a 18. életév betöltésére szállította le (a korábbi 20 évről). Ez erős lökést adott a 20 éven alul kötött házasságok már addig is tapasztalható emelkedésének.

Év	20 éven aluli	
	férfiak	nők
	házasságkötéseinek száma	
1945	3514	20 952
1946	3587	26 260
1947	3463	25 797
1948	3268	25 383
1949	3405	28 390
1950	4589	28 172
1951	4208	25 860
1952	4911	27 731
1953	4971	26 303
1954	5119	29 565
1955	5007	29 155
1956	5160	30 338
1957	4939	32 579

1.004/1953. (febr. 8.) M. T. határozat az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről, I. fejezet. 7. Kedvezmények a lakásjuttatásoknál. A családalapítás előmozdítása érdekében a lakáskiutalások 20%-át fiatal házaspároknak kell juttatni. Tekintettel arra, hogy a „fiatal házaspár” fogalmának közelebbi meghatározása mind ez ideig nem történt meg, az előírás végrehajtása gyakorlatilag nem ellenőrizhető és így természetesen statisztikailag sem figyelhető meg.

1957. évi 19. sz. törvényerejű rendelet az 1956. október 23. napját követően nem anyakönyvvezető előtt kötött házasságokról. A rendelet az 1956. október 23—december 8.³ közötti időszakban nem a kinevezett anyakönyvvezető közreműködésével kötött házasságok érvényét deklarálja, feltéve, hogy *a*) az a személy, aki előtt a házasságot kötötték, anyakönyvvezetőként járt el, *b*) a házasságot az anyakönyvbe bejegyezték és *c*) a rendelet hatálybalépétségéig egyik házastól sem kötött más személlyel házasságot. A rendelet lényegében az 1956. novemberében kötött 11 470 házasság egy részére vonatkozik.

1957. évi VI. törvény a magyar állampolgárok külföldi állampolgárral való házasságkötéséről, valamint külföldi állampolgár örökbefogadásáról. A törvény megszünteti az 1952. IV. törvénynek azt a korlátozó előírását, amely szerint külföldi állampolgárral csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának engedélye alapján lehet házasságot kötni (végrehajtása az 1957. évi 55. sz. törvényerejű rendeletben). A külföldivel kötött házasságok számára vonatkozóan nem áll rendelkezésre statisztikai adat.

1/1958. (okt. 1.) B. M.—Kül. M. sz. rendelet a Magyar Népköztársaság külképviseleti hatósága előtt kötendő házasságokról. A rendelet lehetővé teszi a külföldön élő magyar állampolgárok számára a külképviseleti hatóság vezetője (követ, konzul stb.) előtt történő házasságkötést. A házasságkötésekről a külképviseleti hatóság vezetője házassági anyakönyvet tartozik vezetni. A házasságkötés anyakönyvi bejegyzéséről másolatot kell kiállítani és azt belföldi nyilvántartásba-vétel végett a Belügyminisztériumnak megküldeni.

Tekintettel az esetek kis számára és a rendelet hatálybalépése óta eltelt rövid időre, ezeknek a házasságkötéseknek a statisztikai adatai még nem állnak rendelkezésre. (A jelenlegi házasságkötési adatokban nem is szerepelnek.) A Statisztikai Hivatal most szervezi számbavételüket.

³ A forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű társadalmi szervek megszüntetéséről szóló 17/1956. (dec. 8.) Korm. sz. határozat hatálybalépésének időpontja.

II.

A *válásokra* vonatkozó jogszabályok a népmozgalmat erősen befolyásolták. Az 1945. évi rendelet lehetővé tette azoknak a házasságoknak a felbontását, amelyeket még teljesen más gazdasági-társadalmi viszonyok között kötöttek, s amelyek még a háború során vagy a felszabadulást követő változások hatására gyakorlatilag felbomlottak. (Pl. Nyugaton maradt házastárs, okaszűnt érdekházasság stb.) A háború utáni konszolidáció, valamint a társadalmi-gazdasági átalakulás után elsősorban az 1952. évi IV. törvény célozta a család és házasság intézményének — az alkotmányban is említett — védelmét.

6.800/1945. M. E. sz. rendelet (1945. aug. 22.) a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk, valamint az ezzel kapcsolatos eljárási rendelkezések kiegészítése és módosítása tárgyában. A rendelet — a házassági perekre vonatkozó egyes eljárási szabályok egyszerűsítésén kívül — a házasság felbontásának feltételeit is nagymértékben megkönnyíti, illetve új bontóokokat alapít meg és bevezeti a vétkességre való tekintet nélküli bontást. (Közös megegyezés, életközösség tartós megszűnése, elmebetegség.) A rendelet feltehetően hozzájárult a válások számának 1945 utáni erős emelkedéséhez, valamint ahhoz, hogy ez az emelkedés — eltérően az 1920-as évektől — tartósnak bizonyult. Az I. világháború után is jelentkezett ugyanis válási hullám (1921-ben 6200 válás történt), ez azonban ideiglenes volt. A 30-as években a válások száma évi 4—6000 körül mozgott, bár lassan emelkedő tendenciát mutatott. Az 1946-ban kezdődő emelkedés azonban a későbbi években sem szűnt meg s a jogszabály hatályának utolsó évében, 1952-ben már 13 500 válás történt.

Válások adatai Magyarországon

Év (évek átlaga)	Válások szama	1000		
		fennálló házasságra	lakosra	házasság- kötésre
			jut válás	
1900—1901 ¹	2 295	0,7	0,14	15,4
1910—1911 ¹	7 170	1,9	0,39	43,5
1921	6 188	3,8	0,77	66,3
1930—1931	4 926	2,6	0,57	63,9
1938	5 754	2,9	0,63	77,5
1946	8 347	4,1	0,92	84,6
1947	9 256	4,5	1,02	94,1
1948	11 058	5,3	1,21	113,2
1949	12 556	5,8	1,36	116,5
1950	11 263	5,0	1,21	106,0
1951	11 262	4,9	1,20	120,6
1952	13 514	5,8	1,42	128,9

¹ Magyarország 1920 előtti területe (Horvát-Szlavonország nélkül).

A válások számának emelkedése természetesen nem tulajdonítható kizárólag a rendelet hatásának. A társadalmi és gazdasági változások hatása — függetlenül a jogi szabályozástól is — valószínűleg jelentkezett volna; a későbbiekben, amikor a bontás feltételeit lényegesen megszigorították (nem csupán a 6.800/1945. M. E. sz. rendelethez, hanem az ezt megelőzően hatályban levő rendelkezésekhez képest is), átmeneti csökkenés után a válások száma ismét tovább emelkedett. (Erre vonatkozóan a részletes adatokat a megfelelő jogszabályokkal kapcsolatban közöljük.)

1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról.

1952. évi 23. sz. törvényerejű rendelet a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény hatálybalépése és végrehajtása, valamint a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában.

Ezek a jogszabályok — összefoglaló, kodifikációs rendeltetésükön kívül — néhány népesedéspolitikai szempontból lényeges új intézkedést tartalmaztak.

Legfontosabb ezek közül az 1952. évi IV. törvény 18. §-a, amely a házasság felbontását a következőképpen szabályozza.

„(1) A házasságot komoly és alapos ok esetén bármelyik házastárs kérelmére — az erre megszabott előkészítő eljárás és per lefolytatása után — fel kell bontani.

(2) Annak elbírálásánál, hogy a házasság felbontására van-e komoly és alapos ok, a közös kiskorú gyermek érdekét is figyelembe kell venni.”

A komoly és alapos ok pontosan körül nem írt fogalmának bevezetésével a törvény a házasságfelbontás rendszerét alapvetően megváltoztatta. Megszüntette egyrészt a megegyezés alapján történő bontást (amit 1945-ben vezettek be), másrészt megszüntetett valamennyi ún. abszolút bontó okot, melynek fennállása esetén a bíróság kötelezve volt a házasság felbontására. (Ilyen abszolút bontó ok volt pl. a 6.800/1945. M. E. sz. rendeletben az életközösség tartós megszüntetése — de az 1945 előtt hatályban levő 1894. évi XXXI. törvénycikk is ismert abszolút bontó okokat; pl. az ún. hűtlen elhagyás.) Gyakorlatilag tehát 1952-ig a mindkét fél által elhatározott válás feltételei mindig biztosítva voltak; 1945-ig a kellő ügyvédi felvilágosítás után megjátszott ún. hűtlen elhagyás tényállásának produkálása útján — 1945 után pedig megegyezéssel vagy egyéb abszolút bontóok alapján. 1952 után azonban a mindkét fél részéről egyértelműen előterjesztett bontókereset sorsa is bizonytalanná vált, mert a „komoly és alapos ok” megítélése kizárólag a bíróság hatáskörébe tartozik, e tekintetben nincs törvényi előírásokhoz kötve, kizárólag személyes meggyőződése alapján ítélik.

Ennek a következménye egy sokszor ingadozó és a központi irányítástól (Legfelsőbb Bíróság, Igazságügyminisztérium), illetve a közhangulattól erősen befolyásolható bírói gyakorlat kifejlődése volt. Az 1953. évi házasságfelbontások száma — a törvényhozói szándéknak megfelelően — erősen csökkent. Ebben szerepet játszott a keresetek számának csökkenése is, amely részben szintén a törvény által kialakított új légkörre volt visszavezethető. Ez azonban átmenetinek bizonyult és rövidesen kitént, hogy az új törvény sem tudott végetvetni annak az általános válási tendenciának, melynek társadalmi-gazdasági és erkölcsi háttere van, és amely csakhamar kialakította az ügyvédi-bírói gyakorlatnak a maga számára megfelelő formáit.

Válások száma

1952	13 514
1953	9 021
1954	12 144
1955	15 989
1956	12 479
1957	17 854
1958	14 931

A visszautasított keresetek számát és arányát a következő adatok jellemzik:

Év	Visszautasított keresetek	
	száma	aránya az összes benyújtott keresetek %-ában
1948 206	1,8
1949 279	2,2
1950 315	2,7
1951 369	3,2
1952 496	3,5
1953 730	7,5
1954 733	5,7
1955 1063	6,2
1956 739	5,6
1957 725	3,9
1958 854	5,4

III.

A felszabadulás óta a *születésekre, gyermekpolitikára* vonatkozóan alkotott jogszabályok egységet mutatnak az anya (különösen az egyedülálló anya), ill. a gyermek érdekeinek következetes védelme tekintetében. (Egészségügyi intézkedések, munkajogi kedvezmények, társadalombiztosítási és költségvetési juttatások, fokozott és gyors bírói jogvédelem a tartásdíj tekintetében stb.) Ugyanakkor viszont lényeges változás tapasztalható — különösen a gyakorlati végrehajtásban — a születésszám befolyásolását illetően. (Fogamzásgátló eszközök, művi vetélés.) 1953-ig a születéskorlátozást elvileg helytelenítették, s különösen az 1950-es évek elején szigorú keretek közé szorították. Ezt követően a születéskorlátozás tilalma enyhült, legális lehetőségei bővültek; 1956 júniusában az érdekelte anya (nő) elhatározásától függő születési rendszer lépett életbe. E népesedéspolitikai változások a születésszám alakulását erősen befolyásolták.

Egységesítették és az összes biztosított (munkás, alkalmazotti) kiterjesztették a családi pótlékot, mely a felszabadulás előtt a dolgozók különböző rétegeinél rendkívül eltérő volt, mind mértékét, mind feltételeit illetően (pl. a munkások családi pótléka 1/3-a volt a közalkalmazottakénak és csak 14 éves korig járt, szemben a közalkalmazottaknál érvényes 24 éves korhatárral; a 20 munkásnál kisebb üzemekben dolgozó munkásoknál — ebben az időben ez a munkásosztály jelentős részét képezte — egyáltalán nem volt családi pótlék). A pótlék összegét többször, de viszonylag alacsony mértékben emelték.

1946. évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermek jogállásáról (1946. dec. 19.). A törvény „az emberi egyenlőség eszméjének szolgálatában” megszünteti a törvényes és törvénytelen származás megkülönböztetését. Meghatározza a házasságon kívüli születés fogalmát (e célból megállapítja a vélelmezett fogantatási időt: 182—300 nap a gyermek születésének napja előtt). Megszabja, hogy ki tekintendő a házasságon kívüli gyermek apjának elismerő nyilatkozat, bírói ítélet vagy utólagos házasságkötés alapján, és leszögezi, hogy „A házasságon kívül született gyermek mind az anyjának, mind az atyjának, mind pedig ezek rokonainak egyaránt rokona . . . a rokonság alapján mind a gyermeket, mind a rokonait . . . úgy illetik jogok és úgy terhelik kötelezettségek, mint ha a gyermek házasságból született volna.” Megállapítja a házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó atyai tartási kötelezettséget, és lehetőséget ad tartásra való kötelezésre az atyaság megállapítása nélkül.

A törvénynek statisztikailag mérhető népesedési hatása nem volt; a házasságon kívül születettek évtizedek óta stagnáló 8—9%-os arányát nem befolyásolta, sőt az utóbbi években, részben nyilván a szabaddá vált művi vetélések következtében, ez az arány 6%-ra csökkent.

Házasságon kívüli születések száma és aránya

Év	Házasságon kívüli születések	
	száma	aránya az összes születések %-ában
1921	19 580	7,5
1938	15 740	8,5
1944	17 230	8,6
1945	18 264	10,9
1946	18 218	8,2
1947	15 338	8,0
1948	16 144	8,2
1949	16 308	8,4
1950	17 079	8,6
1951	16 329	8,4
1952	15 392	8,1
1953	17 354	8,2
1954	17 747	7,8
1955	15 130	7,1
1956	13 008	6,6
1957	10 689	6,4

A törvény jelentősége azonban nem becsülhető le, ha figyelembe vesszük, hogy megalkotása óta eddig közel 200 000 újszülöttnak adta meg azokat a jogokat és életlehetőségeket — elsősorban a tartási kötelezettség megállapításával —, melyektől azelőtt meg volt fosztva.⁴

Mindamellett kétségtelen, hogy a házasságon kívül születettek helyzete gyakorlatilag jelenleg is lényegesen rosszabb. Megmutatkozik ez az újszülöttek szociális—egészségügyi ellátottságát érzékenyen jelző csecsemőhalandóság alakulásában is, amely a házasságon kívül születetteknél lényegesen magasabb.

Csecsemőhalandóság a házasságon belül és a házasságon kívül születetteknél.

Év	Csecsemőhalandóság %-ban	
	házasságon belül	házasságon kívül születetteknél
1946	11,0	18,8
1947	10,4	14,1
1948	9,1	13,2
1949	9,1	9,5
1950	8,4	10,1
1954	5,9	8,1
1955	5,7	9,4
1957	6,0	10,2

Feltűnő, hogy míg 1946-tól 1949-ig a házasságon kívül születettek csecsemőhalandósága a felére csökkent és ezzel lényegében elérte a házasságból születettek eredetileg alacsonyabb, de lassabban csökkenő csecsemőhalandósági szintjét, — azóta a javulás nem folytatódott, sőt rosszabbodás következett be (az általános fejlődéstől eltérően), és 1957-ben csecsemőhalandósági arányszámuk magasabb volt az 1949. évinél. Ennek következtében a házasságon kívül születettek csecsemőhalandósága a házasságból születettekhez képest ugyanolyan arányban, 70%-kal volt magasabb 1957-ben, mint 1946-ban, a törvény hatálybaléptekor. (Ez az összecssecsemőhalandóságot is befolyásolja. Évente csaknem 500 csecsemőhalottal, az összes csecsemőhalottak közel 5%-ával lenne kevesebb, ha a házasságon kívüli csecsemőhalandóság lecsökkenne a házasságból születettek halandóságának szintjére.)

7.080/1945. M. E. sz. rendelet a sokgyermekes anyák megsegítéséről. (1945. szept. 1.) A rendelet meglepő — helyenként kissé naivnak tűnő — előírásokat tartalmaz a hat vagy ennél több eltartásra szoruló élő gyermekek anyákra vonatkozóan. Ilyenek pl. a soronkívüliség a közhivatalokban, üzletekben, forgalmi járműveken stb. Előírja a sokgyermekes anya gyermekeinek tandíjkedvezményét, illetve mentességét. Társadalombiztosításra való tekintet nélkül ingyenes orvosi, kórházi gyógykezelést és ingyenes gyógyszerjuttatást ír elő. A rendelet végrehajtása azonban csak részben történt meg; elsősorban a tandíjkedvezményekre vonatkozóan (4.510/1946. VKM. sz. rendelet illetve 20/1947. VKM. sz. rendelet.) A népjóléti miniszter a rendeletben előírt végrehajtási utasítást nem adta ki, s így elmaradt a sokgyermekes anyák jelvényrel, illetve igazolvánnyal való ellátása, ami a többi kedvezmények (pl. soronkívüliség) előfeltétele lett volna. Elmaradt az ingyenes gyógyellátásra vonatkozó rendelkezések végrehajtása is, sőt az 1958 elején e tárgyban kiadott rendelkezések (1/1958. (III. 23.) Eü. M. sz. rendelet — 15/1958. (Eü. K. 7.) Eü. M. sz. utasítás) a közgyógyellátásra jogosultak köréből a sokgyermekes anyákat kihagyták. (Annak ellenére, hogy a 7.080/1945. M. E. számú rendelet formailag ma is hatályban van.) Így a rendeletnek

⁴ A törvény végrehajtásával kapcsolatban az alábbi jogszabályok jelentek még meg: 30.000/1947. I. M. sz. rendelet a polgári törvénykezés körében való végrehajtás tárgyában; 32.000/1947. I. M. sz. rendelet a házassági utasítás módosítása és kiegészítése tárgyában; 99.000/1947. B. M. sz. rendelet az állami anyakönyvvezetés szabályainak módosítása és kiegészítése tárgyában; 144.700/1947. B. M. sz. rendelet a gyámhatósági eljárás szabályainak módosítása és kiegészítése tárgyában.

egyébként messzemenően szociális előírásai gyakorlatilag ma sem érvényesülnek, és a sokgyermekes anyákra vonatkozó egyes — többnyire kisebb mértékű — kedvezményeket újabb rendeletek tartalmazzák.

11.780/1946. M. E. számú rendelet (okt. 13.) a munkások családi pótlékáról. A rendelet a családi pótlék juttatást beolvasztja a társadalombiztosítási juttatások (betegségi, baleseti, öregségi segély stb.) közé. (Ezzel összefüggésben megszünteti az Országos Családpénztárt és tevékenységének folytatásával az OTI-t bizza meg.) Meghatározza a családi pótlékre jogosultak körét (lényegében a társadalombiztosítási jogosultsággal egyezően: a biztosított munkavállaló), előírja, hogy a jogosultaknak 16 éven aluli gyermekeik után jár családi pótlék; a gyermeklétszámtól függően progresszív összegben. (Egy gyermek esetében 10 Ft, két gyermek esetében 12 Ft, három gyermek esetében 14 Ft, négy gyermek esetében 16 Ft, öt vagy több gyermek esetében 18 Ft fejenként.)

A 950/1947. M. E. számú rendelet (febr. 4.) a fenti rendelet módosításaként — a rendelet személyi hatályának kisebb változtatásain kívül — a családi pótlék mértékét tekintet nélkül a gyermekek számára, minden gyermek után 18 Ft-ban állapítja meg.

A 3.160/1948. Korm. számú rendelet visszatér a progresszivitásra.

1 gyermek után 18 Ft,

2 gyermek után 22 Ft fejenként,

3 gyermek után 26 Ft fejenként stb. (a következő gyermek utáni összeg fejenként mindig 4 Ft-tal magasabb).

1948—1950-ben a családi pótlékre vonatkozóan számos kisebb jelentőségű módosító rendelet jelent meg. (4.540/1948. Korm. sz. rendelet ápr. 21.; 7.220/1948. Korm. sz. rendelet, júl. 6.; 87.620/1948. N. M. sz. rendelet szept. 19.; 3.050/1949. (ápr. 3.) Korm. sz. rendelet, 4.102/1949. (jún. 23.) Korm. sz. rendelet; 103.500/1949. (máj. 22.) N. M. sz. rendelet.)

A 13.050/1948. Korm. sz. rendelet (dec. 24.) a családi pótlék fizetését állami feladattá minősíti és azt beilleszti az állami költségvetésbe. (A pótlék folyósítását a költségvetés terhére továbbra is a társadalombiztosító intézetek végzik.)

A 124/1950. (ápr. 29.) M. T. sz. rendelet a családi pótlékot a nevelt gyermekekre is kiterjeszti, kizárja viszont az állami gyermekvédő intézet kötelékében és az állami nevelőintézetekben levő gyermekeket.

3.520—1/1950. (márc. 29.) N. M. sz. rendelet az első tényleges katonai szolgálatot teljesítő munkavállaló részére járó családi pótlék folyósítása tárgyában. A rendelet a katonai szolgálat tartamára is fizetni rendeli a családi pótlékot. Ennek fokozódó jelentősége volt azért is, mert a házassági életkor (előzőekben említett) előretolódásával összefüggésben a fiatal (katonaköteles korú) apák aránya egyre emelkedett.

*A 25 éven aluli apák gyermekei az összes házasságból származó
élveszülött %-ában*

1921	13,9
1930—31	14,1
1938	8,7
1941	7,3
1946	14,4
1947	17,4
1948	17,7
1949	17,6
1950	17,8
1951	17,3
1952	16,6
1953	15,5
1954	15,6
1955	16,9
1956	17,5
1957	20,7

1951. évi 9. sz. törvényerejű rendelet az „Anyasági Érdemrend és Érdemérem” adományozása, valamint a sokgyermekes anyák jutalmazása tárgyában. A rendelet előírja a hat vagy ennél több élő (az első életévet már betöltött) gyermekkel bíró anyák kitüntetését (6—9 gyermekig az Érdemérem IV.—I. fokozatával, 10—11 gyermek esetében az Érdemrend II.—I. fokozatával);

a 7 vagy ennél több (élő) gyermekes anyák szülésének megjutalmazásáról a következők szerint:

7 gyermekes anya részére	1000 Ft
8 gyermekes anya részére	1200 Ft
9 gyermekes anya részére	1400 Ft
10 gyermekes anya részére	1600 Ft
11 és több gyermekes anya részére	2000 Ft

A 7. és további szülések száma és aránya és a rendeletnek ezzel összefüggő kihatása 1951—56-ban a következő volt. (Megjegyezzük, hogy a 7. és további szüléseknek csupán egy része részesült az előírt jutalomban. Ennek feltétele ugyanis a 7 élő gyermek; a halvaszületések, csecsemő- és gyermekhalálozások miatt a szülési sorszám gyakran magasabb, mint az élő gyermekek száma.)

Év	7—10.	11. és további	7—10.	11. és további	Kifizetett jutalom (millió forint)
	sz ü l e s e k				
	száma		az összes szülés	%-ában	
1951	8197	1688	4,2	0,8	.
1952	7741	1537	4,1	0,8	.
1953	7819	1367	3,7	0,6	.
1954	8120	1479	3,5	0,6	7,2
1955	7285	1269	3,4	0,6	6,9
1956	6104	959	3,1	0,5	5,5

A rendeletnek népesedési hatása — az adatokból kitetszően — nem volt. 1957-ben a rendeletet módosították.

A 6.169—2/1951. (dec. 8.) P. M. sz. rendelet a családi pótlék mértékét az alábbiakban szabályozta:

1 gyermek után	30 Ft
2 gyermek után (együtt)	75 Ft
3 gyermek után (együtt)	135 Ft

és így tovább (az utolsó gyermek után járó pótlék összege mindig 15 Ft-tal magasabb, mint az előző után járó).

1/1952. (nov. 2.) SZOT sz. szabályzat a dolgozók családi pótlékának megállapításával és folyósításával kapcsolatos feladatok ellátásáról.

88/1952. (szept. 27.) M. T. sz. rendelet a munkások családi pótlékára vonatkozó jogszabályok módosításáról és kiegészítéséről.

1.004/1953. (febr. 8.) sz. M. T. határozat az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről. A határozat egyrészt összefoglalja a tárgyra vonatkozó — előzőleg különböző jogszabályokban elszórtan megjelent — intézkedéseket, másrészt lényeges új rendelkezéseket is tartalmaz. Népesedéspolitikai jelentősége indokolta teszi részletesebb — a határozat szerkezeti felépítését követő — tárgyalását.

I. a teherben levő nők és az anyák védelmének fokozása.

1. A terhes anyák gondozásának fokozása. Ennek érdekében a határozat a terhesgondozás igazolásához kötötte az ingyenes csecsemőkelengye juttatást, és előírja a mozgó szakorvosi szolgálat szülészeti és gyermekszakorvosi ellátásának 40 újabb járásra való kiterjesztését.

A rendelkezés nyomán a terhesgondozás 1957-ig lényegében teljeskörű volt.

Év	Tanácsadáson első ízben megjelent terhesanyák az összes szülések %-ában
1949	40,0
1950	44,6
1951	70,0
1952	78,2
1953	113,6
1954	98,3
1955	99,9
1956	97,6
1957	105,8

Megjegyezzük, hogy az 1953-tól mutatkozó 100% körüli ingadozások, illetve a 100%-ot meghaladó értékek részben az időbeli eltulodásoknak (a gondozásbavétel, illetve a szülés nem ugyanabban az évben történt), részben pedig a gondozásbavettek későbbi elvetélésének tulajdoníthatók. 1957-ben rendelet jelent meg, ami a terhesgondozás arányát módosította.

A mozgó szakorvosi szolgálat előírt szervezeti fejlesztése megtörtént; működése azonban nem kielégítő, mert kiszállásainak száma állandóan csökken (a gépkocsik hiánya, ill. rossz állapota következtében).

2. Kedvezmények a munkaviszony körében. A határozat lényegében a Munka Törvénykönyvében és annak végrehajtási rendeletében foglalt előírásokat ismétli. (Egészségre ártalmas munkakörben nőket, illetve terhes nőket nem szabad dolgoztatni.⁵ — Terhes, illetve szoptató nőt a szülés utáni 3 hónapig csak fegyelmi eljárás alapján vagy saját kérelmére lehet elbocsátani — áthelyezési, illetve beosztási korlátozások — nehéz testi, éjjeli és túlmunka tilalma — 12 heti szülési szabadság — szoptatási időkedvezmény — csecsemő-betegápolási táppénz; 1 éven felüli gyermek betegsége esetén fizetés nélküli szabadság; két 14 évesnél fiatalabb gyermek gondozása esetén havonként 1 fizetés nélküli szabadnap — annak megtiltása, hogy munkavállaló felvételét a terhesség ideje alatt emiatt megtagadják, stb.)

A rendelkezések közül csupán néhányat lehet statisztikai módszerekkel figyelemmel kísérni.

A terhességi és gyermekágyi szabadság (12 hét szülésenként) fontosabb adatai a következők:

Év	Terhességi, gyermekágyi	
	napok száma ezerben	segély összege (millió forint)
1952	2090	58,6
1953	3290	93,8
1954	3980	127,7
1955	3333	111,5
1956	2880	99,3
1957	2500	99,4

Gyermekápolás címén 1957-ben mintegy 1,5 millió táppénzes napra közel 50 millió forint táppénzt fizettek ki.

3. Ingyenes csecsemőkezelés juttatás az újszülötteknek.⁶ A határozat 400 Ft értékű csecsemőkezelés juttatást vezet be, ami a társadalombiztosításra való tekintet nélkül minden újszülöttnak jár. A határozat alapján ki-

⁵ Ezeknek részletes felsorolását a szakminisztereknek az egészségügyi miniszterrel egyetértésben -- a határozat nyomán -- kiadott utasításai tartalmazzák. Összevonat közlésük: Egészségügyi Jogszabályok Gyűjteménye III. (Bpest, 1954.)

⁶ Végrehajtása a belkereskedelmi miniszter, az egészségügyi miniszter és a belügyminiszter 1403. sz. együttes utasításában.

osztott kelengye adatai 1953—1956-ban a következők voltak (1957-ben e rendelkezést módosították) :

Év	Juttatott csecsemőkelengye		
	száma	az élveszületések %-ában	értéke (millió forint)
1953	184 000	89	73,5
1954	222 000	100	89,0
1955	204 000	97	81,5
1956	186 000	97	74,3

4. Kedvezmények az intézeti szülési költségeknél. A biztosítottaknál az intézeti szülés díjtalan, a társadalombiztosításban nem részesülők 50 %-os ápolási díjat fizetnek.

5. Társadalombiztosítási juttatások. Az anyasági segély összegét a határozat felemeli. Az 1.040/1949. Korm. sz. rendelet a biztosított (dolgozó) nő szülésénél 500, biztosított családtagja szülésénél 460 Ft segélyt írt elő. (Halvaszületés esetén egyöntetűen 120 Ft-ot.) A dolgozó nő segélyét a határozat 600 Ft-ra, első gyermeknél 700 Ft-ra emeli fel, feltéve, hogy a háromszori orvosi vizsgálaton részt vett.

Év	Anyasági segélyek			Biztosítottak %-os aránya az összes népességben
	száma	összege (millió forint)	százalékos aránya a születésekhez	
1950	93 000	45,4	46,6	46,2
1951	108 600	52,1	55,9	48,1
1952	112 500	54,5	59,4	51,9
1953	142 400	73,4	67,7	55,1
1954	158 000	82,7	69,6	56,3
1955	141 500	74,6	66,2	56,9
1956	127 700	66,4	65,2	59,7
1957	114 600	59,8	67,5	59,9

6. Kitételek. A határozat lényegében az 1951 évi 9. sz. törvényerejű rendelet — már ismertetett — rendelkezéseit ismétli.

II. A családi pótlék rendszert a határozat a következőképpen módosítja :⁷

Az 1 gyermek utáni családi pótlék megszűnik, kivéve az egyedülálló anyákat, akiknél egy gyermek után is kell havi 30 Ft családi pótlékot folyósítani. A 2 gyermek utáni családi pótlék összege változatlanul havi 75 Ft, a 3 és többgyermekes családoknál a családi pótlék összege a következők szerint emelkedik, ill. alakul :

3 gyermek után az addigi 135 Ft-ról	180 Ft-ra
4 gyermek után az addigi 210 Ft-ról	260 Ft-ra
5 gyermek után az addigi 300 Ft-ról	350 Ft-ra
6 gyermek után az addigi 405 Ft-ról	450 Ft-ra
7 gyermek után	560 Ft-ra
8 gyermek után	680 Ft-ra
9 gyermek után	810 Ft-ra
10 gyermek után	975 Ft-ra
11 gyermek után	1155 Ft-ra
12 gyermek után	1350 Ft-ra ¹

¹ Minden további gyermek után havi 210 Ft.

⁷ Végrehajtása a 6/1953. (febr. 8.) M. T. sz. rendeletben. Módosítja az 52/1953. (nov. 6.) M. T. sz. rendelet.

A rendelkezés a családi pótlékban részesülő családok számát csökkentette; a kifizetésre kerülő összeg viszont emelkedett, mert az egy családra jutó összeg a pótlékra továbbra is jogosult családoknál jelentősen megnőtt.

Év	Családi pótlékban részesült családok száma	Gyermekek száma, akik után családi pótlékot fizettek	Kifizetett családi pótlék (millió forint)	Egy családra jutó átlagos kifizetés (forint)
1950	595 400	1 094 000	303,2	509,30
1951	635 800	1 163 600	355,5	559,10
1952	740 000	1 356 000	689,3	931,50
1953	495 100	1 186 800	701,9	1 417,70
1954	441 000	1 133 400	718,8	1 630,00
1955	451 400	1 160 000	748,9	1 659,10
1956	457 000	1 174 000	755,3	1 652,70
1957	471 900	1 224 200	788,9	1 671,80

III. Az anyák és gyermekek egészségügyi ellátásának fokozása.

1. Az intézeti szülések jelenlegi 42%-os arányát az ágyszám növelésével és a szülőotthonok jobb kihasználásával az 1953. év végéig 54%-ra, 1954. év végéig legalább 60%-ra kell emelni. Az egészségügyi miniszter 1957. év végéig biztosítsa annak lehetőségét, hogy minden szülés intézetben történhessenék.

Az előírt intézeti szülési arányt az első években (1953—54) túlteljesítették, de ez a szülészeti-nőgyógyászati osztályok átmeneti túlszűfoltóságát eredményezte (a kívánatos ágykihasználás — tekintettel a gyakori betegcserélődés következtében szükséges tartalékolásra — ezen a szakon 85—90%).

Év	Intézeti szülések		Szülészeti — nőgyógyászati ágyak száma	Ágykihasználás a szülészeten és nőgyógyászatban %
	száma	aránya az összes születésekhez		
1949	59 334	30,4	4711	74,1
1950	68 434	34,3	4974	84,1
1951	80 417	41,4	5393	83,5
1952	93 938	49,6	5542	85,7
1953	127 032	60,4	5799	93,4
1954	142 040	62,6	6326	91,8
1955	139 311	65,1	6624	90,4
1956	131 312	67,0	6584	86,1
1957	117 420	69,2	6743	84,8

Az összes 1957. évi szülés intézeti lebonyolításához 700—800-zal több szülészeti-nőgyógyászati ágy kellett volna.

4. A bölcsődék és csecsemőotthonok fejlesztése érdekében a férőhelyek számát 1954. évig a mainak (1952) közel kétszeresére kell növelni; az átlagosnál nagyobb mértékben kell emelni a mezőgazdaságban dolgozó anyák gyermekeinek elhelyezésére szolgáló idénybölcsődék férőhelyeit.

Év	Bölcsődei férőhelyek száma		1000 bölcsődéskorú gyermekre jutó férőhelyek száma az állandó bölcsődékben
	állandó	idény-	
1949	5 100		10
1950	6 310	120	12
1951	8 433	1020	16
1952	13 029	3540	25
1953	17 575	6560	32
1954	22 489	6920	39
1955	25 243	7220	42
1956	26 615	6980	45
1957	26 567	5785	50
1958	27 057	5370	51

Fejleszteni kell a bölcsődékben nyújtott gondozás minőségét; minden 10 gyermek ellátásához gondozónőt kell biztosítani.

Év	Egy gondozónőre jutó gyermekek száma
1951	14
1952	12
1953	9
1957	9
1958	9

5. Az óvodák és iskolai napköziotthonok fejlesztése.

a) Az óvodák férőhelyeinek számát 1953. évre 119 000-re kell emelni.

Év	Óvodai férőhelyek száma	Beírt gyermekek az óvodáskorúak %-ában
1952	99 398	26,0
1953	120 352	25,6
1954	122 796	22,6
1955	129 344	28,0
1956	130 883	31,7
1957	141 359	29,2
1958	146 475	29,0

Az iskolai napköziotthoni hálózatot vidékre is ki kell terjeszteni és a férőhelyek számát 1953. évben 35 000-re kell emelni.

Év	Iskolai napközi otthonok tanulóinak száma
1953	33 559
1954	45 100
1955	52 296
1956	62 879
1957	63 789
1958	72 017

IV. Az egyedülálló anyák fokozottabb védelme.

1. A tanács végrehajtó bizottságának feladata, hogy elősegítse a házasságon kívül született vagy születendő gyermek apjának a gyermek anyjával kötendő házasságát, illetve ha ez nem lehetséges, a teljes hatályú apai elismerést.

2. A gyermekek és anyák tartási igényeit fokozottabb bírói jogvédelemben kell részesíteni.⁸

Utal továbbá e fejezet a házasságon kívüli gyermekek helyzetét elősegítő egyéb jogintézményekre (állami gondozás, örökbefogadás), és előírja terhes női otthonok létesítését.

V. A gyermektelenek adója. A gyermektelen (vérszerinti vagy örökbefogadott élő gyermekkel nem bíró) 20—50 éves férfiak és 20—45 éves nők

⁸ A határozat nyomán kiadott 7/1953. (feb. 8.) M. T. sz. rendelet a gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelméről a következőket írja elő:

a) a gyermektartás mértéke egy gyermek után a kötelezett keresetének 20 %-a; a tartási igények összege a kötelezett keresetének 50 %-áig terjedhet;

b) az apa köteles az anyának a szüléssel kapcsolatos költségeket, valamint a szülés előtti 6 hétre és a szülés utáni 6 hétre járó tartást megteríteni;

c) a fentiekkel kapcsolatos bírói eljárás egyszerűbb lesz és meggyorsul (ideiglenes intézkedések, különös bírói illetékesség, soronkívüliség és sürgősség, a tartásdíj közvetlen letiltása és kiutalása a jogosított részére a munkáltató — vállalat — részéről a bírói határozat alapján).

jövedelmüknek 4%-át kitevő gyermektelenségi adót fizetnek.⁹ Az adó összege az 1953—1957. évi időszakban, eltörlesztésig a következő volt :

1953	180,0 millió Ft ¹
1954	257,7 millió Ft
1955	279,1 millió Ft
1956	245,6 millió Ft
1957	59,3 millió Ft ²

¹ 1953. márc. 1-től; becslült adat.

² 1956. IV. negyedévről áthúzódó befizetések.

VI. Küzdelem a magzatelhajtás ellen. A határozat szerint

„... az állami és társadalmi élet minden területén fokozni kell a küzdelmet a magzatelhajtás ellen, amely súlyosan veszélyezteti az anyák és az egész nép egészségét, rombolóan hat az erkölcsre és a családi életre. Az igazságügyminiszter terjesszen elő javaslatot a magzatelhajtásban résztvevő orvosokat, szülésznőket és kuruzslókat sújtó büntető rendelkezések szigorítására”.

A határozat nyomán — bár a büntető rendelkezések törvényi szigorítása nem történt meg és továbbra is az 1875. évi V. törvénycikk (Btk.) idevonatkozó része maradt hatályban — a magzatelhajtással kapcsolatos orvosi és bírói gyakorlat lényegesen módosult. A kialakult joggyakorlat szerint ugyanis a terhességmegszakítás jogkövetkezmények nélkül elvégezhető volt a terhes nő betegségére való tekintettel egy belgyógyász és egy nőgyógyász egyetértő véleménye alapján. A határozat hatására a korábban meglehetősen laza — és gyakran korrupt — elbírálás lényegesen megszigorodott.

Az 1954. január 1-én megjelent 8.100—9/1953. Eü. M. sz. utasítás a terhesség-megszakítás szabályozásával kapcsolatban új rendszert léptetett életbe :

„1. §. (1) A terhességet csak a terhesség első 28 hetének tartama alatt és csak abban az esetben szabad megszakítani,

a) ha a terhesség megszakítása a terhes nő életének megmentése vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében elkerülhetetlenül szükséges, vagy

b) ha a születendő magzat életét előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti.

(2) Kivételesen megszakítható a terhesség akkor is, ha azt a terhes nő életkora vagy egyéb rendkívüli méltánylást érdemlő személyi vagy családi körülményei indokolják.

(3) A terhesség megszakítása az előbbi bekezdésben meghatározott esetekben is ... csak akkor hajtható végre, ha a terhesség megszakítását az erre a célra szervezett I. és II. fokú bizottság engedélyezte. A terhesség megszakítása csak azon a szülészeti-nőgyógyászati osztályon hajtható végre, amelyen az illetékes I. fokú bizottság ... működik.”

A rendelet a kialakult joggyakorlat egységesítését és szervezeti formák közé szorítását jelentette, és egyúttal már bizonyos enyhítést is a szociális indokok körének bevezetésével.

8.100—1/1953. Eü. M. sz. utasítás a terhesség kötelező bejelentéséről. A rendelet az egészségügyi szervek és intézmények (orvos, hatósági és magán-szülésznő, kórház, klinika, szülőotthon, rendelőintézet, körzeti orvosi rendelő stb.) kötelezettségévé teszi, hogy a működésük közben észlelt terhességekről bejelentést tegyenek 48 órán belül. E rendelkezésnek statisztikai szempontból is nagy jelentősége volt, mert az eltitkolt vetélések¹⁰ csökkenésében jelentős szerepet játszott, illetőleg ezzel összefüggésben a vetélések nyilvántartásának pontosságát segítette elő.

A művi vetélések legális feltételeinek szigorítása annál jelentősebb volt, mert már előzőleg intézkedések történtek egyes (nők által használt) fogamzásgátló eszközök forgalmi korlátozására. A népjóléti miniszter 3.180/32/1949. N. M. sz. rendelete a portio-sapkák, hüvely-pessariumok, valamint egyéb hasonló készülékek és szerek kiszolgáltatásának szabályozásáról az alábbiakat írja elő :

⁹ Végrehajtása a 8/1953. (febr. 8.) M. T. sz. rendeletben.

¹⁰ A vetélések kötelező bejelentését már előzőleg előírták (183.780/1946. N. M., 3.135/1949. N. M. számú rendeletek).

„1. §. (1) Portio-sapkát, hüvely-pessariumot és minden egyéb olyan készüléket vagy szert, amely a női nemi csatornába való behelyezés, vagy a méh szájadékának befedése által a női termékenység megakadályozására szolgálhat, csak gyógyszerárak, valamint orvosi műszer- és kötszkereskedések szolgáltathatnak ki.

(2) Az (1) bekezdésben említett valamennyi termékenység-akadályozó eszközt és szert kizárólag orvosi rendelvényre szabad kiszolgáltatni. Az orvosi rendelvényt a kiszolgáltatás napjától számított egy évig meg kell őrizni és tisztiorvosi vizsgálat alkalmával be kell mutatni.”

1953 végén a 8.100—8/1953. Eü. M. sz. utasítás a (2) bekezdést hatályon kívül helyezte és így 1954. óta az antikonceptikus eszközök gyógyszerári forgalma elvileg szabad. Gyakorlatilag azonban (propaganda, felvilágosítás hiánya és elégtelen cikkválaszték következtében) még évekig nem volt kielégítő. A férfiak részéről használatos condom forgalma végig szabad volt. Az 1957. évi kereskedelmi forgalom mintegy 8—10 millió esetben tett lehetővé fogamzásgátlást.

Az 1.004/1953. M. T. sz. határozat nyomán — az igazságügyminiszter intern utasítására, illetve a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása alapján — a magzatelhajtás büntetőjogi üldözése szigorúbb lett; a vádemelések és elítélések száma 1951-től 1953. év második feléig igen magas volt.

Magzatelhajtás büntette miatt eljárás alá vont személyek

Időszak	Vádlottak száma	Elítéltek
1938	765	522
1950	1025	447
1951	1383	768
1952	1814	911
1953	1388	1538
Ebből: 1953. I. félév ..	796	979
1954	821	506
1955	303	567
1956	178	422
1957	141	133
1958		133

Az ítéletek súlyossága is fokozódott az 1951—53. években. A büntetések sok esetben meghaladták a törvényben meghatározott maximumot, mert az ügyészségek és bíróságok más, nem a magzatelhajtásra vonatkozó törvényeket, illetve büntetési tételeket is halmazatosan alkalmaztak. (A magzatelhajtás mellett a foglalkozás szabályainak tudatos megszegése által elkövetett élet vagy testi épség veszélyeztetésének büntetést is megállapították.)

Magzatelhajtás miatt jogerősen ill. nem felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték megoszlása (felnőttkorúak)

Időszak	El- ítéltek összes száma	Nem felfüggesztett börtönbüntetés						
		—3	3—6	6—12	1—2	2—5	5—10	10—
		h ó n a p				é v		
1938	508	252	54	54	27	1	.	.
1950	433	108	23	62	40	13	.	.
1951	750	19	95	89	64	33	.	.
1952	894	17	103	86	73	60	9	3
1953	1307	1	88	119	56	156	123	3
1954	461	—	22	25	40	50	6	—
1955	557	4	23	38	41	53	3	1
1956	416	4	22	33	32	18	4	—
1957	133	1	10	17	11	4	1	—
1958	131	—	12	13	12	11	2	—

1953. II. felében a bírói gyakorlat már ismét enyhült; a Legfelsőbb Bíróság elvi döntésében jogellenesnek minősítette a magzatelhajtás büntetettének eleve halmazatos minősítését.

51/1954. (aug. 6.) M. T. sz. rendelet a kiskorú gyermek tartásának és nevelésének biztosításáról, valamint az állami gondozásbavétel feltételeiről. A rendelet a szülők gondozási, tartási és érdekvédelmi kötelezettségének megállapítása mellett jelentős jogokat biztosít a gyámhatóságnak a gyermek érdekeit sértő szülői magatartás megszüntetésére. A gyámhatóság kezdeményezheti eljárás megindítását a szülői felügyelet megszüntetésére, a tartásdíj-követelés érvényesítésére, a gyermek elhelyezésének megváltoztatására. Bizonyos esetekben (elhagyott gyermek, munkára, illetve eltartásra képtelen szülő gyermeke, a gyermek egészségének vagy nevelésének súlyos veszélyeztetettsége) elrendelheti a gyermek állami gondozásba vételét. A tartásra kötelezett személy az állami gondozásba vett gyermek után keresetének 20%-át tartozik költségtérítésként befizetni. (1958-ban 21 000 gyerek, a 18 éven aluliak 0,7%-a volt állami gondozásban.)

5/1954. (jan. 24.) M. T. sz. rendelet a gyermektelenek adójáról szóló 8/1953. M. T. sz. rendelet módosításáról. A rendelet a gyermektelenségi adó fizetési korhatárát 20 évről 22 évre emelte fel és hatályát az önálló keresők körére szűkítette. Mentésítette továbbá az adófizetés alól azokat a szülőket, akiknek gyermeke halva született, a halvaszületést követő 36. hónapig.

A 17/1955. (márc. 4.) M. T. sz. rendelet a gyermektelenségi adófizetés alól általános mentességet biztosít azoknak a szülőknek, akiknek gyermeke meghalt vagy halva született. A 37/1955. (júl. 2.) M. T. sz. rendelet a mentességet a vakokra kiterjeszti. A 14/1956. (dec. 24.) Korm. sz. rendelet a gyermektelenek adóját 1957. január 1-i hatállyal megszünteti.

1.047/1956. (jún. 3.) sz. minisztertanácsi határozat a terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről.

„terhesség megszakítását a továbbiakban is engedélyhez kell kötni és azt csak gyógyintézetben szabad végrehajtani. ... Az engedélyt ... bizottság adja meg a nála előterjesztett kérésére ... A bizottság engedélyezi a terhesség megszakítását betegség, valamint méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények esetén. A bizottság feladata az engedélyhez mellett a felvilágosítás a megszakítás káros egészségügyi kihatásairól, továbbá a kérelmező meggyőzése olyan esetben, amikor a kérelem indokolatlannak látszik. Amennyiben ennek ellenére a kérelmező a terhesség megszakításához ragaszkodik, a bizottság az engedélyt ahhoz megadja. Betegségi indokok esetén a kórház szakvéleménye alapján dönt a bizottság. A nem betegség, hanem egyéb ok miatt engedélyezett terhességmegszakítás esetén a kórházi ápolási költség a kérelmezőt, vagy fizetésre kötelezett hozzátartozóját terheli ... Biztosítani kell megfelelő fogamzásgátló szerek gyártását és alacsony áron való korlátlan forgalombahozatalát.”

Végrehajtása a 2/1956. (jún. 24.) Eü. M. sz. rendeletben. A rendelet intézkedik az engedélyező bizottság összetételét, hatáskörét illetően és előírja működésének alapelveit (3. §).

„(1) A bizottság a terhesség megszakítását engedélyezi:

a) ha a terhes nő életének megmentése vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében szükséges, vagy ha a születendő magzatot előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti;

b) ha a terhesség megszakítását méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények indokolják, vagy a terhesség megszakításához a kérelmező a (3) bekezdés szerinti felvilágosítás után is ragaszkodik.

(2) A terhesség megszakítása az (1) bekezdés b) pontja alapján csak abban az esetben engedélyezhető, ha a terhesség 12 hétnél nem idősebb.

(3) Ha a kérelmező a terhesség megszakítását az (1) bekezdés b) pontja alapján kéri, a bizottság

a) megkísérli a kérelmezőt meggyőzni a terhesség megtartásának helyességéről olyan esetben, amikor azt indokolttnak tartja,

b) minden esetben felvilágosítja a kérelmezőt a terhesség megszakításának egészségre káros következményeiről, különösen a terhesség megszakításának ismételt eseteiben.”

Az ápolási díjakra vonatkozóan a végrehajtási rendelet a következőket írta elő (9. §):

„(1) Ha kérelmező nem jogosult a társadalombiztosítás szolgáltatásaira, a terhesség megszakításával kapcsolatban szükséges kórházi ápolási költség, valamint a terhesség megállapításán kívül szükséges egyéb ambuláns vizsgálatok díja . . . a kérelmezőt, illetőleg a férjét terheli. Ha kérelmező kiskorú és keresete (jövedelme) nincs, ezeket a költségeket a fizetésre kötelezett hozzátartozója viseli.

(2) Ha kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult és a terhességet a 3. §. (1) bekezdésének *a*) pontja alapján szakítják meg, a kórházi ápolási költség a társadalombiztosítási szervet terheli . . .

(3) Ha kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult és terhességét a 3. §. (1) bekezdésének *b*) pontja alapján szakítja meg, a kórházi ápolás első 3 napi költsége a kérelmezőt, illetőleg férjét . . . hozzátartozóját terheli. Ebben az esetben a kereséktehesség első 3 napjára sem táppénz, sem pedig a biztosítás egyéb szolgáltatása nem jár. A kórházi ápolás 4. napjától, illetőleg a kereséktehesség 4. napjától a kérelmezőt a társadalombiztosítás szabályai szerint a biztosítás minden szolgáltatása megilleti.”

A terhesség művi megszakításával kapcsolatos jogszabályok változásának statisztikailag mérhető hatását a következő táblázat szemlélteti.

Év	Születések száma	Bejelentett			Eltitkolt	Összes
		művi	spontán	összes		
		vetélések száma e z e r b e n			vetélések valószínű ² száma	
1950	199,7	1,7	34,3	36,0	100,4	136,4
1951	194,4	1,7	36,1	37,8	104,0	141,8
1952	189,3	1,7	42,0	43,7	103,3	147,0
1953	210,4	2,8	39,9	42,7	83,4	126,1
1954	227,0	16,3	42,0	58,3	51,4	109,7
1955	213,9	35,4	43,1	78,5	44,9	123,4
1956	195,8	82,5	41,1	123,6	15,9	139,5
1957	169,7	123,4	39,5	162,8	—	162,8
1958 ¹	160,0	145,6	37,4	183,0	—	183,0

¹ Előzetes adatok.

² Az oszlop adatai azon a feltételezésen alapulnak, hogy 1957–58-ban már nem volt nagyobb számú eltitkolt művi vetelés, és hogy 1957 előtt a propagatív korú nők teherbeesésének gyakorisága azonos volt az 1957. évivel.

A rendeletek változásának hatása elsősorban Budapesten és kisebb mértékben a vidéki városokban mutatkozott; falun eleinte kevésbé volt észlelhető, újabban azonban erősebben.

	1000 lakosra jutó élveszületés						
	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.
Budapest	16,5	21,2	19,7	13,9	11,1	9,5	9,4
Többi város	20,3	22,0	23,6	21,7	19,1	15,3	15,0
Községek		21,6	23,9	23,8	22,6	20,1	18,6
<i>Magyarország</i>	<i>19,6</i>	<i>21,6</i>	<i>23,0</i>	<i>21,5</i>	<i>19,6</i>	<i>17,0</i>	<i>16,1</i>

A születésszabályozásra vonatkozó rendelkezésekkel összefüggő statisztikai adatokkal e közlemény keretében részletesebben nem foglalkozunk, tekintettel arra, hogy e folyóirat előző számaiban erre vonatkozóan több cikk, illetve közlemény jelent meg.¹¹

¹¹ Lásd: Demográfia 1958. 1. és 2–3. számát.

46/1954. (aug. 1.) M. T. sz. rendelet (a polgári perrendtartásra vonatkozóan) előírja a teljes költségmentességet a kiskorúak tartása, elhelyezése, az apasági és származás megállapítása, a szülői felügyelet megszüntetése vagy visszaillesztése iránti perekben (újabbán lásd 2/1958. (febr. 16.) I. M. sz. rendeletet).

1957. évi 21. sz. törvényerejű rendelet a sokgyermekes anyák jutalmazásáról. A rendelet (az 1951. évi 9. sz. törvényerejű rendeletet hatályon kívül helyezve) a sokgyermekes anyák jutalmazását a 6 gyermekesekre is kiterjeszti és a jutalom összegét az alábbiak szerint emeli fel :

6 gyermekesekét	1000 Ft
7 gyermekesekét	1200 Ft
8 gyermekesekét	1400 Ft
9 gyermekesekét	1600 Ft
10 gyermekesekét	1800 Ft
11 és több gyermekesekét	2000 Ft

A jutalmat az 1957. március 8-a utáni szüléseknél kell kifizetni (végrehajtása a 19/1957. (márc 22.) Korm. sz. rendeletben). A törvényerejű rendelet egyúttal megszünteti az anyasági érdemrend és érdemérem adományozását. A rendelkezés a jutalmazottak körét és a kifizetett jutalmak összegét megemelte ; népesedési hatása azonban nem mutatkozott.

Év	6.	7-10.	11. és további	6.	7-10.	11. és további	Kifizetett jutalom (millió forint)
	s z ü l é s e k						
	száma			az összes szülés %-ában			
1956	4494	6104	959	2,3	3,1	0,5	5,5
1957	3758	5283	818	2,2	3,1	0,5	11,6

1957. évi 53. sz. törvényerejű rendelet a tartásdíj külföldön való behajtása tárgyában New-Yorkban, 1956. június hó 20. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről. Az egyezmény célja, hogy kölcsönös jogsegély biztosítása útján megkönnyítse a tartásdíj behajtását olyan esetekben, amikor a tartásra jogosult, illetve a tartásdíj fizetésére kötelezett más állam joghatóságának van alávetve. A rendeletnek elsősorban az 1956—1957. évi disszidálások során külföldre távozott eltartók hátramaradott eltartottjai szempontjából van jelentősége.

1957. évi 56. sz. törvényerejű rendelet a közvetlen bírói (közjegyzői) letiltásról és a tartásdíjak behajtásának egyszerűsítéséről. Családpolitikai szempontból a rendelet a 7/1953. M. T. sz. rendelethez képest újat nem jelentett. A gyermek tartásdíjára vonatkozóan lényegében a már megállapított közvetlen bírói letiltás és a bírói felhívás alapján közvetlen behajtás intézményeit ülteti át a bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. sz. tvr. által megalkotott általános végrehajtási rendszerbe.

1.063/1957. (júl. 18.) Korm. sz. határozat a termelőszövetkezeti tagok anyasági segélyéről. A határozat alapján az anyasági segélyt a jövőben az SZTK folyósítja (az 1.053/1953. sz. minisztertanácsi határozattal rendszerezített anyasági segélyt eddig a tanácsok folyósították). A rendelet személyi hatálya eddig mérsékelt volt ; évente mintegy 2500 anya részére folyósítottak segélyt, 1 millió Ft költséggel. A termelőszövetkezetek gyarapodásával arányosan jelentősége növekedik.

1.032/1957. (febr. 22.) Korm. sz. határozat az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről szóló 1.004/1953. (febr. 8.) sz. minisztertanácsi határozat egyes rendelkezéseinek módosításáról. 1957. április 1-től kezdődően csak a társadalombiztosításra jogosultak és a termelőszövetkezeti tagok részesülnek ingyenes csecsemőkezelgelye juttatásban. Különös méltánylást érdemlő esetben — a Munkaügyi Minisztérium által meghatározott keretben — ingyenes csecsemőkezelgelye juttatásban részesíthető az a szülő is, aki jelen határozat 1. pontja alapján nem jogosult. Az 1/1957. (máj. 11.) Mü. M. sz. rendelet, mely a határozat végrehajtását biztosította, a méltánylást érdemlő esetek megállapí-

tását (a szociális helyzet, gyermeklétszám stb. figyelembevételével) az egészségügyi osztály javaslata alapján a végrehajtó bizottság elnökének jogkörébe utalja.

Ennek nyomán az ingyenes csecsemőkezelgye juttatás adatai — a születésszám csökkenésétől is befolyásolva — a következőképpen alakultak.

Év	Juttatott csecsemőkezelgye		
	száma	az élveszüle- tések %-ában	értéke (millió forint)
1956	186 000	97	74,3
1957	149 000	89	59,7
1958	133 000	84	53,4

A határozat hatására a terhesgondozás is némileg visszaesett; amíg az ingyenes csecsemőkezelgye juttatás érdekében 1957-ig gyakorlatilag mindenki megjelent a terhestanácsadáson, addig 1958-ban a gondozásba vontak aránya kb. 87% volt.

1/1958. (febr. 23.) SZOT szabályzat a dolgozók betegségi biztosításával kapcsolatos kérdések szabályozására. A szabályzat módosítja a mezőgazdasági biztosított nőnek járó egészséges anyasági segély összegét, valamint az iker-születések, illetve halvaszületések esetén fizetendő segélyt.

1958. évi 21. sz. törvényerejű rendelet a tartási és gondozási kötelezettség büntetőjogi védelméről.

„1. § (1) Aki családi kapcsolaton alapuló tartási kötelezettségét nem teljesíti, a tartási kötelezettség elmulasztásának büntetettét követi el és két évig terjedhető börtönnel büntetendő.

(2) Tartási kötelezettség elmulasztásának büntetettét követi el az a férfi is, akit a bíróság, bár az apaság megállapítása nélkül, jogerős határozattal gyermek tartására kötelezett, ha e kötelezettségét nem teljesíti.”

A törvényerejű rendelet az eddig hatályos joghoz képest lényeges szigorítást tartalmaz; bűncselekménnyé nyilvánítja ugyanis a tartási kötelezettség elmulasztását, tekintet nélkül arra, hogy az a tartásra jogosítottat nélkülözésnek tette-e ki, vagy sem. Az eddigi büntető jogszabályok (1944. évi V. törvény cikk BHÖ. 324—325. pont) ugyanis csak akkor minősítették a mulasztást büntetettnek, ha ez a gyermek tartásában súlyos zavarokat idézett elő és a gyermeket komoly nélkülözésnek tette ki. (A komoly nélkülözés veszélyét az 1958. 21. sz. tvr. 2. §-a minősítő körülménnyé változtatja.)

A rendelet nyomán az eltartásra és gondozásra szorultak elleni bűncselekmények elíteltjeinek száma a következőképpen alakult:

1958. I. negyedév	53
1958. II. negyedév	104
1958. III. negyedév	116
1958. IV. negyedév	235

42/1958. (júl. 8.) Korm. sz. rendelet a családi pótlékról szóló egyes rendelkezések módosításáról. A rendelet a pótlék összegét és a jogosultak körét általában változtatlanul hagyva kisebb részletkérdéseket szabályoz: végrehajtása a 8/1958. (júl. 13.) Mü. M. sz. rendeletben.

IV.

Míg a népesedés többi jelenségeinek (születés, házasság, válás, vándorlás) befolyására vonatkozó állami elhatározások az adott társadalmi-gazdasági vagy politikai feltételektől függően változnak, addig a *halálozással* kapcsolatos célkitűzés mindig egyértelmű; annak lehető csökkentése, ill. minél későbbi életkorra való eltolása. Ez az állandó és változatlan álláspont nem igényel szabályozást; ez a magyarázata annak, hogy a halálozásra vonatkozóan olyan értelemben vett népesedéspolitikai jogszabályok, melyeket a többi fejezetek

tartalmaznak, nincsenek. Itt csupán néhány, a halálozás adminisztrációját érintő és járványügyi rendelkezést említünk meg; valamint egyes — népesedéspolitikai rendelkezésben és ilyen cézzalatt említett — egészségügyi rendelkezéseket.

4.700/1946. M. E. sz. rendelet az életveszélyre utaló körülmények között eltűnt egyes személyek holtak nyilvánítása tárgyában. (1946. ápr. 28.) A rendelet a háborús körülményekre való tekintettel a holtak-nyilvánítási eljárást gyorsította, illetve feltételeit kiterjesztette. Hatása a halálozási statisztikában azonban nem jelentkezett, mert a holtak nyilvánítottak anyakönyvi bejegyzéséről nem állítottak ki statisztikai lapot. Bizonyos másodlagos hatása a házasságkötések adataira valószínűleg lehetett, mivel a holtak-nyilvánítást többnyire az eltűnt házastársa kérte, gyakran azért, hogy újabb házasságkötését lehetővé tegye.¹²

Az 1.004/1953. M. T. sz. határozat, III. A csecsemő- és gyermekbetegségek eredményesebb gyógyítása érdekében a) az 1954. év végéig 20%-kal növelni kell a rendelkezésre álló gyermekkórházi ágyak számát;

	Csecsemő—gyermek- gyógyászati ágyak száma
1949	2852
1950	3246
1951	3601
1952	3818
1953	3899
1954	5305
1955	6156
1956	6419
1957	6644
1958	6744

b) a gyermekek kötelező védőoltását a mai himlő- és diftériaoltások mellett az 1953. évtől kezdődően ki kell terjeszteni a szamárköhögés ellen a diftériaoltással együtt történő kombinált oltásra, emellett az 1953. évben egyes területeken, az 1954. évtől pedig országosan be kell vezetni a hastífusz elleni kombinált oltást is.

A határozat végrehajtásáról a 60/1953. (dec. 20.) sz. minisztertanácsi rendelet intézkedett: „1. §. A gyermekeket születésük után tuberkulózis ellen, 14. életévük betöltéséig pedig diftéria, szamárköhögés, tetanusz, himlő és hastífusz ellen díjtalanul védőoltásban kell részesíteni.” (Végrehajtása a 8.200—5/1953. Eü. M. sz. utasításban.)

Védőoltások száma 1954—1957

Megnevezés	Érintett korcsoport	1954.	1955.	1956.	1957.	az oltásra kötelezettek %-ában
		évi védőoltások				
		száma				
Tuberc. B. C. G.	újszülöttek	163 900	166 400	132 000	131 200	90,4
Diphtheria	I. 6—11 hónapos	171 900	216 200	163 900	137 500	83,0
		Pertussis	II. 18—23 hónapos	148 600	187 900	162 100
Tetanus	III. 7 évig	144 200	202 300	131 400	110 200	71,4
		Hastífusz—tetanusz	12 évig	159 900	244 200	288 100
Himlő I.	12—17 hónapos	151 900	197 000	155 800	151 800	85,0
Himlő II.	7 évig	155 300	166 300	171 000	163 800	94,6

¹² Kiegészítette a 12.520/1946. M. E. sz. rendelet; mindkettőt hatályon kívül helyezte a 12.200/1948. Korm. számú rendelet a háború folytán szükségessé vált kivételes holtaknyilvánítási szabályok megállapítása tárgyában.

1.062/1957. (júl. 6.) Korm. sz. határozat a járványos gyermekbénulás elleni védekezés időszzerű feladatairól. A határozat szerint 1958-ban a szülő, illetőleg a felelős gondozó kívánságára gyermekbénulás elleni védőoltásban kell részesíteni az $\frac{1}{2}$ – öt éves korú gyermekeket.

Az oltások nagy részét már 1957-ben elvégezték; 1957-ben 927 600 6 évesnél fiatalabb gyermeket oltottak be kétszeri védőoltással (az érintett korosztályok 80,4%-át; ezenkívül az idősebb korosztályokhoz tartozók közül mintegy 320 000-en részesültek kétszeri poliomyelitis elleni védőoltásban (összesen tehát a lakosság 12,7%-a).

A folytatólagos gyermekbénulás elleni védőoltást 1959-től kezdve az 1027/1958. (aug. 3.) Korm. sz. határozat rendelte el.

A 38/1958. (jún. 10.) Korm. sz. rendelet a védőoltásról szóló 60/1953. (dec. 20.) M. T. sz. rendeletet egészítette ki. Bevezette a 14 éven aluliak vérhasoltását és a 20 éven aluli tuberculin negatív személyek tbc. elleni oltását.

Az 5/1958. (szept. 16.) Eü. M. sz. rendelet az 1.027/1958. kormányhatározat, illetve a 38/1958. sz. kormányrendelet együttes végrehajtására a következőket rendeli:

„1. §. (1) Egyes fertőző betegségek elleni védekezés céljából életkorhoz kötötten védőoltásban kell részesíteni

a) tuberkulózis ellen az újszülötteket, továbbá azokat a 3 hónapos, 3, 7, 10, 13, 17 és 20 éves személyeket, akik a tuberkulózisra vonatkozó szűrővizsgálatok szerint tuberkulin negatívak;

b) gyermekbénulás ellen a 6—17 hónapos gyermekeket;

c) diftéria, szamárköhögés, tetanusz és vérhas ellen a 6—11, 18—23 hónapos és a 6 éves gyermekeket;

d) himlő ellen a 12—17 hónapos és a 13 éves gyermekeket;

e) hastífusz, tetanusz ellen a 12 éves gyermekeket.”

V.

A *vándormozgalomra* vonatkozó rendelkezések a vizsgált időszakban 3 csoportra oszthatók.

1. A II. világháború következményeként előállott népességmozgás szabályozása (magyar—csehszlovák lakosságcsere egyezmény, német kitelepítés).

2. A nyugatra távozott magyarok hazatérésének elősegítése (mind a háború során, mind az azt követően, s végül az 1956. október—1957. január során távozottakra vonatkozóan).

3. A gazdasági fejlődéssel — elsősorban az iparosítással — összefüggő néptömrülés szabályozása, ill. egyes kedvezőtlen kihatásainak megszüntetése (betelepedések korlátozása egyes városokban).

12.330/1945. M. E. számú rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről (1945. dec. 29.). A rendelet szerint Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki az 1941-es népszámlálás alkalmával német anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá aki a Volksbundnak vagy valamelyik fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt. A rendelet végrehajtási utasításai: 12.340/1945. M. E. sz. rendelet (dec. 29.) az áttelepítésekkel kapcsolatos bűnvádi eljárásokról és a 7.970/1946. M. E. sz. rendelet (júl. 16.) a magyar állampolgárság elvesztéséről.

Fenti rendeletet módosította a 12.200/1947. Korm. sz. rendelet (okt. 28.). Ez a kitelepítésre kötelezettek közül elhagyta a magukat német *anyanyelvűnek* vallókat, a német fegyveres alakulatba való belépésnél csak az önként belépőket rendelte kitelepíteni. Eltérően szabályozta az együttes kitelepítésre kötelezett családtagok körét; megszüntette viszont a vegyes (magyar—német) házasságok mentesítő hatását. (Feltehető, hogy ezt a módosítást a két rendelet kijátszása céljából megkötött vegyes (magyar—német) házasságok indokolták.)

Végrehajtási utasításai a 22.900/1948. F. M. sz. rendelet a vagyoni jogi rendelkezések végrehajtásáról (1948. febr. 11.), 25.600/1948. I. M. sz. rendelet az áttelepülési kötelezettség alá eső személyek ingatlanainak telekkönyvezése tárgyában (1948. márc. 18.)

A rendelet alapján — jöllehet azt teljes egészében nem hajtották végre — mintegy 170 000 németet telepítettek ki. A német nemzetiségű, illetve anyanyelvű lakosság száma és aránya ennek következtében a következőképpen alakult:

	1941.	1955.
Német nemzetiségűek száma	303 200	100 000
Német anyanyelvűek száma	475 500	220 000
Német anyanyelvűek az összlakosság %-ában	5,1	2,3

A német anyanyelvű lakosságot a kitelepítésen kívül mintegy 85 000 főt kitevő magyarosodás, természetes fogyás és önkéntes nyugatra való távozás is csökkentette. Megjegyezzük azonban, hogy az 1955. évi adat csupán becslésre támaszkodik; az 1949. évi népszámlálás alkalmával ugyanis éppen az érintett rendelkezések miatt mindössze 22 500-an vallották magukat német anyanyelvűnek és 2600-an német nemzetiségűnek. (A magyarországi németek kulturális szövetsége az országban élő németek számát 250 000-re becsüli.)

Az áttelepülési kötelezettséget a 4.274/1949. (X. hó 11.) M. T. sz. rendelet a német lakosságra vonatkozó rendelkezések módosítása tárgyában szüntette meg. Ez megszüntette egyúttal a lakóhelyváltoztatással és a munkavállalással kapcsolatos addigi korlátozásokat is. Az ennek végrehajtásaként kiadott 245.900/1949. (X. hó 11.) B. M. sz. rendelet előírta a jelenleg még kitelepítési rendelet hatálya alá tartozók jelentkezését és lehetővé tette magyar állampolgárokkal egyenlő módon való rendőri bejelentésüket. Mivel ez a rendelet az 1949. évi népszámlálás után jelent meg, feltehető, hogy a január elején még bejelentés nélkül itt-tartózkodó (bujkáló) németek egy részét — legfeljebb azonban néhány száz vagy néhány ezer személyt — nem vették számba és ennek következtében a népszámlálás eredményei ezzel az egyébként minimális számmal alacsonyabbak a valóságosnál.

84/1950. (III. hó 25.) M. T. sz. rendelet a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában. A rendelet leszögezi az át nem telepített németek magyar állampolgárságát és polgári egyenjogúságát; ingatlan vagyonuk maximumát 10 kat. holdban jelöli meg.

1946. évi XV. törvénycikk a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten, 1946. évi febr. hó 27-én kelt magyar—csehszlovák egyezmény becikkelyezéséről (1946. júl. 9.). Az egyezmény a magyarországi csehszlovák kisebbség önkéntes kitelepülési jogát rögzíti, valamint a kitelepülőkkel egyenlő számú Csehszlovákiában élő és csehszlovák állampolgárságát a csehszlovák rendelkezések értelmében elvesztő magyar betelepülését. A magyar betelepülők számába be kell számítani az egyezmény megkötése előtt Magyarországra áttett, illetve átköltözött személyeket. Nem lehet viszonyt beleszámítani azokat a személyeket, akiket a csehszlovák hatóságok meghatározott (politikai jellegű) bűncselekmények elkövetése címén utasítottak ki Csehszlovákiából.

Végrehajtásával kapcsolatban megjelentek a 10.000/1946. M. E. számú, a 11.040/1946. M. E. számú, a 12.110/1946. M. E. számú, az 5.300/1947. M. E. számú, a 12.720/1947. M. E. számú, a 15.690/1947. Korm. számú, az 1.560/1948. Korm. számú, az 1.810/1948. Korm. számú, a 13.140/1948. Korm. számú, a 7.840/1948. Korm. számú rendeletek az áttelepítéssel kapcsolatos vagyoni jogi, lakásjogi és eljárási kérdések rendezése tárgyában.

Az egyezmény keretében mintegy 70 000 szlovák települt ki 87 000 főnyi magyar betelepüléssel szemben. Az egyezményen kívül Magyarországra átköltözött, illetve áttett magyarok számát 40 000-re becsülik.¹³

Az 1950. évi 9. számú törvényerejű rendelet (márc. 25.) a felszabadulás 5. évfordulója alkalmával közkegyelem gyakorlása tárgyában. Vándornozgalmi

¹³ Hozzávetőleges becslések szerint tehát a Felvidékről összesen kb. 130 000, ezenkívül Kárpátaljáról 15 000, Erdélyből 100 000 és a Délvidékről 110 000 magyar vándorolt be (összesen 350 000). A kivándorlás ugyanakkor kb. 325 000 főt tett ki (ebből 60 000 nyugatos, 170 000 német kitelepített, 70 000 szlovák kitelepülő és kb. 25 000 önkéntes kivándorló).

szempontból figyelmet érdemlő rendelkezések; nem lehet 1945. ápr. 4. előtt elkövetett háborús vagy népellenes bűncselekmény és tiltott határátlépés miatt bűnvádi eljárást indítani azok ellen, akik nyugatról 1950. október 4-ig¹⁴ visszatérnek. A rendelet mintegy 60 000, 1945 után nyugaton maradt, illetve időközben kiszökött magyar állampolgárt érintett. (A kiszököttek számára vonatkozóan semmi adat nem áll rendelkezésre, ezeknek száma azonban a néhány ezret valószínűleg nem haladja meg. Mivel a népességszám továbbvezetésénél az 1949—1956. években a külső vándormozgalmat nem vették figyelembe, az 1960. évi népszámlálás alapján lesz lehetőség majd ennek hozzávetőleges megállapítására: azon különbség alapján, ami a természetes népmozgalommal kiegészített 1949. évi népességszámmal szemben jelentkezik.)

1955. évi 11. sz. törvényerejű rendelet az ország határain kívül tartózkodó magyar állampolgárok tekintetében közkegyelemen gyakorlásáról. A rendelet lényegében az 1950. évi 9. sz. törvényerejű rendelet amnesztia-intézkedéseit ismétli (az 1945. április 4. előtt elkövetett háborús és népellenes bűntettek, illetve az 1954. január 1-ig elkövetett tiltott határátlépés büntetnének büntetlenségét biztosítja) azokra vonatkozóan, akik 1956. április 4-ig Magyarországra visszatértek. Az 1956. évi 7. sz. törvényerejű rendelet a határidőt 1957. április 4-ig meghosszabbította és az 1956. április 3-ig történt tiltott határátlépésekre kiterjesztette.

1956. évi 27. sz. törvényerejű rendelet az 1956. évi október hó 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelemen részesítéséről. Tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntetőeljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. évi október 23. napja és a jelen törvényerejű rendelet hatálybalépése (dec. 1.) közötti időpontban lépte át, feltéve, ha Magyarországra 1957. március hó 31. napjáig bezárólag önként visszatért. A rendelet hatályát a kiterjesztő gyakorlat — a későbbi törvényi rendelkezésnek megfelelően — kiszélesítette és minden 1957. január 31-ig történő határátlépésnél, illetve ennek kísérleténél alkalmazta.

1957. évi 24. sz. törvényerejű rendelet a jogellenesen külföldre távozott személyek hazatérésének megkönnyítéséről. A rendelet — változatlanul hagyva az 1956. évi 27. tvr.-ben megállapított március 31-i általános határidőt — az 1956. október 23.—1957. január 31. között elkövetett tiltott határátlépés büntetnére vonatkozó amnesztiát kiterjeszti azokra, akik

a) hazatérési szándékukat március 31-ig a külképviseleti hatóságoknál ... bejelentették

b) a 18 éven aluliakra, feltéve, hogy hazatérésük időpontjáig a 18. életévüket nem töltötték be.

A rendelet 3. §-a biztosítja 1956. március 31. után az egyéni elbírálás alapján alapuló mentességet a büntető eljárás alól.

Az amnesztia-rendeletek alapján a 190 000 disszidált közül 1957-ben 14 000, 1958-ban 5000 tért vissza.

95/1951. (ápr. 17.) M. T. sz. rendelet a Budapest fővárosban történő letelepedés szabályozásáról. A rendelet a Budapesten való letelepedést engedélyhez kötötte. Végrehajtása a 116 200/1951. (ápr. 17.) B. M. sz. és az 5440—5/8/1951. (X. 11.) B. M. sz. rendeletben jelent meg.

29/1955. (jún. 2.) M. T. sz. rendelet a Budapesten ideiglenesen lakó személyek tartózkodásával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról. Főbb rendelkezései: budapesti vállalatok, hivatalok, intézmények stb. csak olyan személyeket alkalmazhatnak, akik állandó budapesti lakosok, vagy akik ideiglenes tartózkodási engedéllyel rendelkeznek. Budapesten ideiglenes tartózkodási engedéllyel rendelkező személy munkaviszonyának megszűnéséről a munkaadó a Belügyminisztérium kerületi osztályát értesíteni tartozik. Annak, akinek Budapesten való ideiglenes tartózkodását nem engedélyezték (vagy az ideiglenes engedélyt nem hosszabbították meg), Budapest területét egy hónapon belül el kell hagynia.

¹⁴ Az 1950. évi 48. sz. törvényerejű rendelet ezt a határidőt egy évvel, 1951. október 4-ig meghosszabbította. Az 1951. évi 27. sz. tvr. a határidőt 1952. április 4-ig hosszabbította meg.

A rendelet — a 95/1951. (ápr. 17.) M. T. sz. rendelethez hasonlóan — a budapesti népességnek jórészt a bevándorlásból adódó rohamos növekedését igyekszik fékezni. Ennek arányait a következő adatok jellemzik :

*A természetes szaporodás és a bevándorlás jelentősége a budapesti népesség számának alakulásában**

Év	A népesség száma (az év elején)	A népesség számának növe- kedése, ill. csök- kenése (—)	A népesség gyarapodásából (csökkenéséből)	
			természetes szaporodás, illetve fogyás (—)	vándorlási különbség
%-ban				
1950	1 640 000	50 000	17,8	82,2
1951	1 690 000	30 000	32,9	67,1
1952	1 720 000	40 000	25,9	74,1
1953	1 760 000	50 000	39,3	60,7
1954	1 810 000	40 000	44,2	55,8
1955	1 850 000	50 000	19,1	80,9
1956	1 900 000	— 50 000	4,1	—104,1
1957	1 850 000	20 000	— 1,3	101,3
1958	1 870 000	30 000	0,4	99,6
1959	1 900 000			

* Pápai Béla : Budapest túlnépesedéséről. Megyei és Városi Statisztikai Értesítő 1958. december.

Az 1950-es évek elején rendkívül intenzív budapesti bevándorlás népese-
desi hatását az 1951. évi kiltítások (kitelepitések)¹⁵ némileg ellensúlyozták.
Később azonban az 1.034/1953. (júl. 26.) sz. minisztertanácsi rendelet az 1951.
évi kiltítások (kitelepitések) hatályát feloldva lehetővé tette a kitelepítetteknek
eredeti lakóhelyükre való visszatérését (Budapesten átmenetileg — 1953-56
— ennek környékére.)

Tekintettel arra, hogy a rendeleteknek¹⁶ — az adatokból kitetszően is —
a fokozódó budapesti túlnépesedést megakadályozniok nem sikerült, azokaz
1956. augusztusában hatályon kívül helyezte a 24/1956. (aug. 1.) M. T. sz.
rendelet a letelepedés engedélyhez kötésének megszüntetéséről.

*

A felsorolt szabályok részletes és egyenkénti értékelése e közlemény kere-
teit meghaladja. A rendelkezések jelentős részénél egyébként is megfigyelhető,
hogy nem elvi, népesedéspolitikai megfontolás alapján hozták őket, hanem
ad hoc jellegűek. a kialakult helyzetben az élet által esetenként felvetett kér-
dések gyakorlati ésszerű megoldását célozták. (Rendeltesüket betöltve érvény-
nyük gyakran meg is szűnt.) Befejezésül ezért csupán a hatályban levő
népesedéspolitikai jogszabályok néhány olyan kérdésére szeretnénk röviden
utalni, melyek elvi jelentőségük mellett jelenleg is időszerűek és vitatottak.

A házassági jog köréből ilyen a házasságkötést megelőző kötelező orvosi
vizsgálat megszüntetésének kérdése (1952. évi 7. sz. tvr., lásd 380. old). Kétségtel-
en, hogy közvéleményünk általában helyesli annak megszüntetését, hogy a két
fél szabad elhatározása alapján létrejövő házasságot orvosi vélemény alapján
meg lehessen akadályozni. Ugyanakkor viszont a vizsgálat teljes megszünte-
tése azzal a veszéllyel jár, hogy a házassulók egyike betegségét eltitkolja —

¹⁵ Ezeket felszabadulás előtti jogszabály — 1939. évi 8.130. M. E. sz. rendelet — alapján
hajtották végre.

¹⁶ Kisebbségi módosításokat, illetve kiegészítéseket tartalmazott még a 177/1951. (szept. 23.)
M. T. ; a 186/1951. (okt. 23.) M. T. ; az 1.042/1952. (okt. 26.) M. T. h. ; 67/1954. (okt. 3.) M. T. ;
az 1.068/1954. (aug. 27.) M. T. h. ; 62/1955. (okt. 11.) M. T. számú határozat, illetve rendelet ; a
korlátozásokat más településekre is (Sztálinváros, Miskolc, Komló és Kazincbarcika) kiterjesz-
tették.

esetleg jóhiszeműen, maga sem tud róla — és így házastársát e lényeges körülmény tekintetében megtéveszti, esetleg fertőzés veszélyének teszi ki. Nyilvánvaló, hogy az ilyen házasságok kimenetele erősen káros. Ezért egészségügyi és népesedéspolitikai szempontból egyaránt szerencsésebbnek látszik az a több társadalmi szerv részéről vitatott javaslat, amely visszaállítaná a kötelező orvosi vizsgálatot; ennek eredményéről mindkét felet tájékoztatnák, akik a továbbiakban szabadon döntenének a házasságkötés kérdésében.

A házasságfelbontás szabályaira vonatkozó viták inkább jogi természetűek (a joggyakorlat technikai kérdéseire vonatkozóak), ezért ismertetésükre nem térünk ki.

A születésszabályozással kapcsolatos intézkedésekkel összefüggésben egyöntetűen helyeslők a vélemények a prevenció, a fogamzásgátlás előmozdítását célzó fevilágosító munka és megfelelő óvszerek forgalombahozatala tekintetében. Aggályok merülnek fel viszont és megoszlanak a nézetek a jelenlegi vetélési rendszerrel (1.047/1956. M. T. sz. rendelet, lásd 395. old.) kapcsolatban, elsősorban a művi abortusz egészségügyi következményeivel összefüggésben. Felmerültek olyan javaslatok, melyek szerint bizonyos korlátozást kellene alkalmazni (pl. 1 éven belül ne legyen engedélyezhető ismételt vetélés — jó szociális helyzetben levő gyermektelen házaspár esetén egészséges nő részére ne engedélyezzék az abortuszt stb.). Véleményünk szerint ezeknek a javaslatoknak a gyakorlati megvalósítása egyrészt számos nehézségbe ütközne és sok méltánytalansághoz vezetne, másrészt pedig nagymértékben emelné a jelenleg minimálisra szorított illegális abortuszok számát, melyeknek súlyos egészségügyi és társadalmi kihatásai ismeretesek. Ezért még az alacsony születésszám figyelembevételével sem tartjuk szükségesnek és célszerűnek a jelenlegi rendelet megváltoztatását.

Annál jelentősebbnek látjuk az előttünk álló feladatokat a családi pótlék tekintetében. Jóllehet a családi pótlék rendszerének 1946-ben történt egységesítése és kiterjesztése jelentős lépés volt, és összegét azóta több ízben emelték, jelenlegi családi pótlék rendszerünk mind a szociális ellátás egyéb területeihez, mind a bérszínvonal általános emelkedéséhez képest elmaradt. Nem érvényesül kellően ezen intézmény alapgondolata: a családi teher kiegyenlítése. Egy kétgyermekes családban pl. a gyermekre fordított kiadás 9%-át felezi csak a családi pótlék; közel 800 Ft többletkiadás az eltartót terheli. Nagy családoknál (pl. 5 gyermeknél) a családi pótlék százalékos súlya a progresszivitás következtében nagyobb (23%), az egyéb jövedelemből (munkabérből) fedezett többletkiadás abszolút összege azonban itt még magasabb (1200 Ft). A nagy családok anyagi helyzetét a többletkiadáson kívül még az is súlyosbítja, hogy az anya kereső munkájának lehetőségei lényegesen csökkennek. Mindezek alapján népesedéspolitikánk jövőbeni fő feladatának — amely a születésszám emelésére is tartósabb hatást biztosíthat a kényszerintézkedéseknél — a családi pótlék lényeges emelését és rendszerének kiszélesítését tekintjük, amit egyes részleteiben — az ország pénzügyi helyzetének megfelelő keretek között — a kormány már 1959-re előirányzott.¹⁷

A népesség vándormozgalmának, tömörülésének irányítása általánosan elfogadott nézet szerint megfelelő iparpolitikai (decentralizálási) intézkedésekkel valósítható meg; az adminisztratív intézkedések hatása itt sem bizonyult tartósnak.

Dr. Millényi Károly

¹⁷ A közlemény összeállítása és a vizsgált időszak után jelent meg a 15/1959. (III. 27.) Korm. sz. rendelet a 3 vagy ennél több gyermeket eltartó dolgozók és az egyedülálló dolgozó nők családi pótlékának emeléséről. A rendelet a családi pótlékok összegét a következőkben állapítja meg:

2 gyermek után összesen 75 Ft (eddig 75 Ft)

3 gyermek után összesen 360 Ft (eddig 180 Ft)

4 gyermek után összesen 480 Ft (eddig 260 Ft)

5 gyermek után összesen 600 Ft (eddig 350 Ft)

6 gyermek után összesen 720 Ft (eddig 450 Ft)

Minden további gyermek után gyermekenként további 120 Ft. Egyedülálló dolgozó nőnek egy gyermeke után havi 90 Ft (eddig 30 Ft), két gyermeke után 240 Ft (eddig 75 Ft) családi pótlék jár.

ЗАКОНОПОЛОЖЕНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ (1945 — 1958 ГГ.)

Резюме

Статья дает обзор законоположений, принятых в период после второй мировой войны непосредственно в отношении демографической политики (связанных с браком, разводом, рождением, смертью и миграцией). Излагая важнейшие постановления автор указывает на значение подпадающих под них явлений и их статистически измеримые влияния, подчеркивая однако отсутствие возможности точного определения взаимоотношений, объясняемое комплексным характером демографических процессов.

В исследуемый период постановления, регламентирующие порядок браков, в первую очередь ставили своей целью административное облегчение последних, а также легализацию некоторых браков, заключенных при чрезвычайных обстоятельствах, далее, регламентацию браков, заключенных с иностранными гражданами или за границей. Влияние постановлений, облегчающих вступление в брак — особенно в отдельные годы — было весьма значительным и предположительно содействовало сильному росту числа браков. Если брачность до второй мировой войны была 8%, то с 1946-го года она с незначительными отклонениями была равна 10—11%. Этому способствовали, с одной стороны, снижение брачного возраста (что связано также и со снижением совершеннолетнего возраста с 20 лет до 18 лет), с другой стороны, рост числа вступающих в брак повторно (что связано с ростом разводов). Отменили обязательный врачебный осмотр и освидетельствование перед вступлением в брак; однако с медицинской точки зрения отмену осмотра одобрить нельзя.

Законоположения в отношении разводов сильно влияли на естественное и механическое движение населения. Постановление 1945-го года — значительно расширив и облегчив условия развода — дало возможность для расторжения тех браков, которые были заключены еще при совершенно других экономических и общественных условиях, и которые были практически расторгнуты еще во время войны или под влиянием последующих перемен. Вслед за послевоенной консолидацией и общественно-экономическими преобразованиями IV-ый закон 1952 года ставил в первую очередь своей целью защиту семьи и брака, излагаемую и в конституции. Этот закон отменил развод по согласию и другие абсолютные причины расторжения, а разрешение прошений о расторжении браков — без всяких юридических ограничений — передал в ведение судебных органов. Централизованно направляемая строгая судебная практика этих органов временно (в 1953-ем году) снизила число разводов; однако позднее число разводов вновь увеличилось и поднялось до высокого послевоенного уровня (12—16 тысяч разводов в год против довоенных 4—6 тысяч).

Все законоположения, принятые в отношении рождений и детей, направлены на последовательную охрану интересов матери (особенно одинокой матери) и ребенка. (Меры по здравоохранению, трудовые льготы, социальное страхование и бюджетные пособия, усиленная и скорая судебно-правовая защита в отношении алиментов, равноправие внебрачного ребенка и т. д.) В то же время отмечаются значительные перемены — особенно в практическом применении — в отношении влияния на число родов (противозачаточные средства, производство аборт). До 1953-го года ограничение рождений в принципе не одобрялось и (особенно в начале 50-ых годов) выработали строгие рамки для таких ограничений. (Ограничение торговли противозачаточными средствами, строгие санкции против производства аборт.) Впоследствии запрет ограничения рождаемости стал менее строг, его легальные возможности расширились; в июле 1956-го года вступил в жизнь порядок, зависящий от решения заинтересованной женщины (матери). (Свободная система аборт, неограниченная торговля противозачаточными средствами.)

Изменение демографической политики оказало сильное влияние на рождаемость. В 1954-ом году рождаемость составляла 23% ; в 1958-ом году 16%. Почти 100 000 абортот, ежегодно производимых до 1956-го года нелегально — и зачастую сопровождаемых весьма тяжелыми последствиями — были узаконены ; в 1958-ом году в лечебных учреждениях выполнили 146 000 легальных абортот.

Выработали единую систему семейных надбавок и распространили их выплату на всех застрахованных (рабочих, служащих) — до второй мировой войны семейная надбавка, как по сумме так и в отношении условий ее предоставления для различных слоев трудящихся была чрезвычайно неодинаковой. Сумму надбавки многократно поднимали, но увеличение было относительно незначительным. До 1958-го года семейная надбавка многодетных семей покрывала лишь 10—25% содержания детей ; принцип компенсации семейного бремени должным образом не осуществлялся.

В отношении смертности можно привести несколько законоположений, касающихся административного учета смертности, и ряд противоэпидемических постановлений ; в числе последних заслуживает внимания прививка против эпидемии детского паралича, произведенная угрозой возрастным группам в 1957-ом году, которая в 1958-ом году свела заболеваемость, и смертность до одной десятой прежнего уровня.

Постановления в отношении миграции в рассматриваемый период могут быть разбиты на три группы :

1. Регламентирование движения населения, возникшего как следствие второй мировой войны (венгеро-чехословацкое соглашение по обмену населением, выселение немцев и т. д.). В 1945—1947-ом годах из Венгрии выслали 170 000 человек, признававших себя в 1941-ом году немцами и добровольно поступивших в немецкие вооруженные части («СС»). В Чехословакию на основе межгосударственного соглашения добровольно переселилось 70 000 словаков, в Венгрию же иммигрировало 130 000 венгров. (Вместе с ними общее число венгров, иммигрировавших в Венгрию после второй мировой войны из соседних государств, составило 350 000 человек, тогда как из страны вышло около 325 000 человек-немцев, словаков и осевших на Западе венгров.)

2. Содействие возвращению венгров, которые выбыли на Запад (как в отношении выбывших во время войны, так и после нее, и, наконец, в отношении выбывших в период с октября 1956-го по январь 1957-го года). На основе принятых законов в 1957-ом 1958-ом годах вернулось 19 000 венгров.

3. Регламентирование уплотнения населения, связанного с экономическим развитием — в первую очередь с индустриализацией — и ликвидация его отдельных неблагоприятных влияний (ограничение оседания в отдельных городах). За последние 10 лет население Будапешта увеличилось на 300 000 человек (с 1,6 миллиона до 1,9 миллиона), на две трети в результате иммиграции. Административные ограничительные постановления, ставящие своей целью воспрепятствовать перенаселенности столицы, а также отдельных периферийных промышленных поселений, не оказались успешными ; вопрос устойчиво может быть решен лишь посредством децентрализации промышленности.

LAWS AND DECREES RELATIVE TO POPULATION POLICY, 1945—1958

Summary

The paper gives a survey of the laws and decrees passed after World War II. as far as they are directly connected with population policy (marriage, divorce, birth, deaths and migration). In connection with the more important measures it refers to the municipal importance of the occurrences falling under their scope and the effects measurable

by statistical means, always emphasizing, however, that due to the complex character of population processes it is not possible to measure exactly the interconnections when studying the effects.

In the surveyed period the provisions covering marriages envisaged above all administrative simplification, moreover the legalization of some marriages concluded under extraordinary circumstances as well as the regulation of marriages concluded with foreign citizens or concluded abroad. The effect of measures meant to bring about such facilitations was remarkable especially in certain years and, presumably, they contributed to the great increase of the number of marriages. Before the Second World War the marriage rate used to be 8⁰/₀₀, and since 1946, while showing certain fluctuations it went up as high as 10—11⁰/₀₀. This was partly due to the lowering of the age at marriage (coming of age having been reduced too from 20 to 18 years), partly to the increase of re-marriage which again is a consequence of the increased number of divorces. Also the compulsory medical examination preliminary to the marriage and licensing have been abolished but the abolition of examinations cannot be approved from the point of view of hygiene.

Legal rules covering divorce have also had a strong impact on the movement of population. The decree of 1945 while considerably adding to, and easing the conditions of dissolving marriage, made possible the dissolution of marriages which had been concluded under quite different economic-social conditions and which had been practically disintegrated during the War or under the effect of the changes following it. After the post-war consolidation and the social-economic changes it was primarily Act 4. of 1952 which meant to put into practice the protection of family and marriage mentioned also in the Constitution. This law abolished divorce based on the agreement of the parties and other absolute reasons of dissolution of marriage and referred applications for the dissolution of marriage to the competence of the Court without any legal restriction. The centrally directed severe practice of the Courts had temporarily decreased the number of divorces (in 1953), later, however, their number increased again to the high postwar level (12—16000 divorces as against 4—6000 before the War).

The legal rules passed in connection with births and children's policy show a uniform character, aiming consequently at the protection of the interests of the mother (especially of the unmarried mother) resp. of the child. (Such were measures of health, labour benefits, grants under the social insurance scheme and from public funds, increased and quicker legal protection in respect of alimony, equality before the law of children born out of marriage, etc.) At the same time a considerable change can be noted especially as far as practical application is concerned, in connection with birth control, the use of contraceptives and induced abortions. Before 1953 birth control had been disapproved on principle and especially in the early fifties it was subjected to severe restrictive measures (restrictions on trade in contraceptives, tightening up of measures relating to induced abortions). Later the ban on birth control was mitigated and legal possibilities enlarged; as from July 1956 a birth system depending on the decision of the woman in question (mother) came into force (system of free abortions, unrestricted trade in contraceptives). Changes in the population policy had a strong effect on the birth rate. Whereas in 1954 the birth rate was 23⁰/₀₀, in 1958 it amounted to 16⁰/₀₀. Before 1956 the number of illegal abortions had been 100 000, very often with grave consequences to the mother's health. Now they have become legal, in 1958 the number of legal abortions in medical institutions amounted to 146 000.

The family allowance has been made uniform and extended over all insured workers and employees. Before World War II. it had been rather different for the various categories of workers both as to its extent and conditions. The amount of the allowance has been raised several times but to a relatively small extent. Up to 1958 the allowance for families of several children did not cover more than 10—25 % of the children's maintenance. The basic principle of equalising thereby the burden of family maintenance did not duly prevail. In connection with deaths, some measures relating to the administrative registering of deaths and some anti-epidemic measures should be mentioned. In the latter category one of the noteworthy ones is the inoculation of the menaced age-groups against poliomyelitis in 1957 which brought down both the attacks and deaths to one tenth in 1958.

Measures relating to migration during the surveyed period can be classified into three groups: 1. Regulation of the population movement as a consequence of the Second

World War (Hungarian—Czechoslovak agreement, deportation of Germans, etc.). Between 1945—47 170 000 persons confessing to German nationality in 1941 or voluntarily serving in the German Armed Forces (SS) were deported from Hungary. Under the interstate agreement 70 000 Slovaks migrated to Czechoslovakia against 130 000 Hungarian immigrants. With these 350 000 Hungarians immigrated after World War II. from the neighbouring states as against 325 000 Germans, Slovaks and Hungarians who left for the West. 2. Promoting the re-patriation of Hungarians who have left for the West (in respect of people who had left during the War, afterwards and, finally, between October 1956 and January 1957). Under these decrees 19 000 Hungarians returned in 1957—58. 3. Regulation of agglomerations of population resp. the liquidation of some adverse effects arisen in connection with the economic development, primarily with industrialization. (Restriction on settlement in some towns.) In the last ten years the population has increased in Budapest by 300 000 (from 1,6 millions to 1,9 millions), for two thirds of which immigration accounts. The restrictive administrative practices intended to prevent the overpopulation of the capital and of certain industrial settlements in the country, did not prove adequate; the problem can be solved effectively only by decentralizing industry.

A NEMZETKÖZI NÉPESSÉGTUDOMÁNYI UNIÓ ÉS MAGYAR KAPCSOLATAI

A „Demográfia” már utalt arra, hogy bár a népeségtudomány iránt nemzetközi viszonylatban több tudományszakma részéről és már a múlt század közepe óta mutatkozott érdeklődés,¹ a demográfia nemzetközi tudományos szervének megalakulására — talán éppen a népeségtudomány nehezen meghatározható helye és munkaköre miatt — aránylag csak későn: a két világháború közti időszakban került sor.

Az új tudományos világszervezetnek, a *Nemzetközi Népeségtudományi Uniónak*² az 1928-ban Párizsba összehívott alakuló közgyűlésen történt megalapítása szorosan kapcsolódott az egy évvel előbb, 1927-ben Genfben megtartott első valóban népeségi nemzetközi kongresszushoz és a már ott folytatott előkészítő tárgyalásokhoz. Az ekkor szerzett tapasztalatok ugyanis a legkézzelfoghatóbban bebizonyították, hogy szervezettebb nemzetközi együttműködésre a demográfia területén is múlhatatlanul szükség van a rendszeres és minden irányzatosságtól mentes³ tudományos kutatómunka világkeretekben való kiépítése, egyben a népeségtudomány feladatkörének és munkaterületének biztosítása, a tudományok közti helyének megszilárdítása céljából.

A Nemzetközi Népeségtudományi Uniónak életre hívását jelentősen elősegítette annak a meggyőződésnek egyre általánosabbá válása is, hogy az első világháborút követő gazdasági válságok és átalakulások nyomán érhetően, de némileg aránytalanul elhatalmasodott közgazdasági szemlélet mellett tudományos téren és egyébként is a nem kevésbé alapvető népeségi, demográfiai szempontok megfelelőbb kidomborítása hasonlóképpen szükséges.

Az új tudományos szerv megalakulása óta — alapszabályai értelmében — különböző utakon-módokon törekedett legfőbb céljának megvalósítására: a népeségi problémák tudományos tanulmányozásának kifejlesztésére. Így a több állam együttműködését igénylő kutatások kezdeményezése, egybehangolása és azok eredményeinek tudományos megvitatása és közreadása révén; a legszélesebbkörű népeségtudományi — tehát nemcsak demográfiai,

¹ L. Nemzetközi demográfiai értekezletek, népeségi világkongresszusok. Demográfia I. évf. 1958. 311—318. l.

² Teljes fordításban: „Nemzetközi Unió a népeségi kérdések” — 1947-től egyszerűen: „a népeség” — „tudományos tanulmányozására”.

³ Az 1927. évi genfi nemzetközi népeségi kongresszusnak ugyanis nem csekély mértékben volt egyoldalúbb malthusista-neomalthusista színezele is.

hanem népességi vonatkozású közgazdasági, szociológiai, biológiai stb. — adatok egyöntetű keretek közti gyűjtésére és feltárására, elemzésére vonatkozó módszerek terjesztése útján; a tapasztalatok, felvilágosítások kicserélésének központosításával stb. Még pedig annak hangsúlyozásával, hogy az Uniónak szorosan a tudományos kutatásokra korlátozódo tevékenysége nem állhat semmilyen népesedéspolitikai irányzat szolgálatában.

Ezeket a célokat az új szerv működésének a második világháború által megszakított első szakaszában, kétségtelen eredményei ellenére, csupán részben tudta megvalósítani. Ennek több oka lehetett. Elsősorban az, hogy az Unió szervezete meglehetősen laza volt: nem a népességtudomány egyes művelőit tömörítette, hanem csupán a demográfiai kutatómunka országonkinti kiépítésére hivatott un. nemzeti (országos) csoportokat (bizottságokat, egyesületeket) fogta nem is túlságosan szorosan össze. Márpedig ezek a csoportok — az Unió célkitűzéseit ugyan szem előtt tartva — eléggé önálló életet éltek; vagy legalább is váltakozó irányzatban és eltérő terjedelemmel, intenzitással, eredménnyel tevékenykedtek s az országoknak csupán egy — bár a tudományos munkálkodás szempontjából legjelentősebb — részében állottak fenn, ill. alakultak meg. Hozzájárult ehhez, hogy az inkább csak adminisztratív jellegű közgyűlések is csupán nagyobb, nem rendszeres időközökben következtek egymás után. Igaz viszont, hogy az Unió közgyűlései a népességtudomány művelőit a világ minden tájáról összegyűjtő és színvonalas nemzetközi népességi, ill. népességtudományi kongresszusok keretében folyták le.⁴ Ezek a kongresszusok a nemzetközi tudományos együttműködésnek, a népességtudomány fejlődésének — fogyatékosságai ellenére — valóban fontos állomásai voltak: a munkára ösztönöztek, ismereteket terjesztettek, kapcsolatokat hoztak létre; kiadványaik pedig⁵ széles körben számoltak be a népességtudományi kutatómunka módszereiről, eredményeiről s adtak képet a különféle népességi kérdésekről, népesedéspolitikai törekvésekről. Ehhez a munkához — jóval szerényebb keretek közt és elég laza folyamatban — az Unió „Population” című, a második világháború kitöréséig kiadott angol nyelvű folyóirata is kapcsolódott.⁶ Az Unió első működési szakaszának a népességtudományi munka nemzetközi megalapozásán kívül a kiadványoknak említett sora és a folyóirat a legmaradandóbb eredménye.

Az első munkaszakasz folyamán azonban az is kitűnt, hogy az Unió szervezete nem teljesen megfelelő és eredményesebb, rendszeresebb munka kifejtéséhez jelentősebb átszervezés szükséges. Ez az átszervezés a háború okozta kényszerpihenő után az Unió 1947. évi — a washingtoni „Nemzetközi Statisztikai Konferenciák” keretében lezajlott — közgyűlésén történt meg.⁷

Az újjászervezés eredményeképpen az addig a nemzeti csoportok szövetségének tekinthető Unió az egyes országok demográfusainak sorából választott tagokat összefogó, akadémikusabb jellegű testületté alakult át.⁸ Ezenkívül munkamódszerei is bővültek, módosultak.

Az újjászervezett Nemzetközi Népeségtudományi Unió célkitűzései természetesen lényegileg alig változtak. Az új alapszabályok szerint az Unió a mennyiségi és minőségi demográfának, mint tudománynak⁹ a fejlődését kívánja előmozdítani; ún.: kiadványok közreadása, kongresszusok szervezése, a világ demográfusai közti kapcsolatok szorosabbra fűzése, megélénkítése, valamint a népességtudomány iránti érdeklődés minden módon való fokozása révén mind az egyes államokban, nemzeti és nemzetközi szervezetekben, mind pedig a tudományos világban, az értelmiség körében, az általános közvéleményben.

⁴ Ilyen közgyűléssel összekötött kongresszus zajlott le 1931-ben Londonban, 1935-ben Berlinben és 1937-ben Párizsban.

⁵ A londoni kongresszusról és a berliniről egy-egy (az utóbbiról igen vaskos), a párizsiról 8 kötet jelent meg.

⁶ Az I. évfolyamból 1933–1934-ben 3 szám és 1 külön füzet, a II. évfolyamból 1935–1938-ban 4, a III.-ból 1939-ben 1 szám jelent meg.

⁷ Az újjászervezés előkészületei részben levelezés útján, részben egy 1946-ban Washingtonban és egy 1947-ben Párizsban megtartott értekezleten folytak le.

⁸ Szervezete így eléggé hasonlít a Nemzetközi Statisztikai Intézetéhez, de kevésbé zártkörű, és tagválasztásai sem annyira merevek.

⁹ Ezt főleg azért emeli ki az újabb alapszabály is, mert az 1935. évi berlini Nemzetközi Népeségtudományi Kongresszuson — ha csak szűkebb keretek közt — nem tudományos áramlatok is érvényesültek.

Az Unió tagjai ugyan az új alapszabályok szerint is alkothatnak nemzeti (országos) csoportokat, ezek szerepe azonban inkább csak kiegészítő jellegű (bár legújabbban az Unió vezetősége ilyenek létesítésének úgy látszik ismét nagyobb jelentőséget tulajdonít).

Az újjászervezés további mozzanatai: adminisztratív igazgatói állás szervezése és ezzel a munka folyamatosságának fokozottabb biztosítása; szervesebb kapcsolat létesítése a különféle nemzetközi szervezetekkel (ENSZ, UNESCO) és intézményekkel, valamint rendszeresebb bekapcsolódás azok tevékenységébe; bizottságok létesítése egyes intenzívebb, átfogóbb, elmélyedőbb munkát igénylő feladatok megoldására;¹⁰ nagyobb kiadványok anyagának összeállítása, ill. az azok szerkesztésében való közreműködés.¹¹ Tudományos folyóiratát az Unió ugyan nem újította fel; ezzel szemben „Le démographe” címen hasznos belső tájékoztató lapot szerkeszt s tagjait a tagdíj fejében hozzájuttatja néhány jelentős tudományos folyóirathoz.¹² Taglétszáma egyébként az újjászervezés óta jelentősen (több mint 300-ra) kibővült és egyre nemzetközibb jellegűvé válik; hasonlóképpen tisztikarának összetétele is.¹³

A második működési időszak munkásságának legjelentősebb részét természetesen változatlanul a kongresszusok szervezésében s azok kiadványainak szerkesztésében való közreműködés és a közgyűlések megrendezése alkotja. Ezen a téren elsősorban a rendszeresség és az elmélyedőbb, szervesettebb munka jellemzi az Unió új tevékenységét. Önálló népességtudományi kongresszust ugyan az Unió a második világháború vége óta egy tudományos értekezlettel¹⁴ eltekintve nem rendezett, viszont annál erősebben vett részt a nemzetközi statisztikai kongresszusok, különösen pedig az ENSZ égisze alatt 1954-ben Rómában megtartott igen széleskörű Népeségi Világkongresszus megrendezésében, továbbá kiadványaik szerkesztésében.¹⁵ Megoldatlan feladatai egyébként az Uniónak változatlanul vannak, munkássága azonban a háború előttihez mérve színvonalban és terjedelemben egyaránt észrevehetően fokozódott.

*

Magyar részről a Nemzetközi Népeségtudományi Unió iránt csaknem kezdettől fogva nyilvánult meg érdeklődés; a szorosabb kapcsolatok azonban csupán később, az Unió magyar csoportjának 1936 tavaszán történt megalakulásával épültek ki.

A *Nemzetközi Népeségtudományi Unió Magyarországi Csoportja* elsősorban a szétforgácsolódás elkerülése és az anyagi bázis biztosítása céljából jött létre a Magyar Statisztikai Társaság kebelében.¹⁶ Munkásságát azonban meglehetősen önállóan építette ki, bár mindig az Unió és a Társaság céljainak, működési irányának figyelembevételével. Taglétszáma fokozatosan bővült,¹⁷

¹⁰ Így bizottság foglalkozott a demográfia főleg egyetemi (főiskolai) oktatásának kérdéseivel (erről az Unió UNESCO-megbízásából angol és francia nyelven közreadott kötetet is szerkesztett); az ENSZ fogalmakat ismertető — különböző nyelvű — demográfiai szakszótárának összeállításával; a demográfiai adatok értékelével; a termékenység vizsgálatával az iparosodó országokban stb.

¹¹ A demográfia főiskolai oktatásáról szóló kiadványon és a demográfiai szakszótáron kívül ilyen kiadványok foglalkoztak pl. a kultúra és az emberi termékenység összefüggéseivel, a bevándorlók kulturális beolvadásával, a népesedéspolitikai intézkedésekkel.

¹² Um. a francia „Population”, az angol „Population Studies”, az amerikai „Population Index” c. folyóiratokhoz.

¹³ Tagjai közt — és időről időre egy-egy alelnökkel tisztikarában is — a népi demokráciák is képviselve vannak, ha nem is teljesen kielégítően. Az Unió vezetősége újabbban egyre nagyobb súlyt helyezett a tagállomány megfiatalítására és arra is, hogy abban gazdaságilag elmaradottabb országok is megfelelően képviselve legyenek. (Megemlíthető még, hogy az Unió elnökei eddig a következők voltak: Pearl B. alapító-elnök (Amerikai Egyesült Államok), Glose Ch. (Nagy-Britannia), Landry A. újjászervező-elnök (Franciaország), Hersh L. (Svájc), Martara G. (Brazília); a jelenlegi elnök Lorimer F. (Amerikai Egyesült Államok). Az Unió székhelye Párizs (főtitkára: Henry L. és adminisztratív igazgatója: Croze M. egyaránt francia.)

¹⁴ De az 1949. évi genfi értekezlet is időbelileg esatlakozott a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1949. évi berni ülészekübehöz. (Az első újabb önálló Népeségtudományi Kongresszust az Unió Bécsben 1959. augusztus 28. és szeptember 4. közt fogja megtartani.)

¹⁵ Önállóan az Unió csak az 1949. évi genfi értekezlet anyagát adta közre; üléseinek menéről és anyagáról egyébként a „Le démographe” egyes számai és más szervek kiadványai (főleg a Nemzetközi Statisztikai Intézet Bulletin-kötetei) számolnak be.

¹⁶ A Társaságnak egyébként már 1924 óta fennállott Demográfiai Szakosztálya, mely azonban rendszeres működést csupán a második világháború után — a Csoporttal karöltve — fejtett ki.

¹⁷ Kb. 40—50 főre.

mégpedig nemcsak a Magyar Statisztikai Társaság tagjai köréből, hanem a rokon tudományszakmáknak népességtudományi vonatkozásaival foglalkozó kutatói közül is.

A Csoport munkája lényegileg üléseire korlátozódott; de ezeket többnyire élénk érdeklődés kísérte; sőt azok nem egyszer értekezletké szélesedtek ki. Fennállásának a háború vége körül mintegy három évre megszakadt, tebát alig tízéves időszakában a Csoport harminc ülést rendezett és azokon a demográfia, a népességtudomány minél több részletét törekedett feltárni, megvilágosítani. Így előadások hangzottak el és alkották vita tárgyát többek közt különböző elméleti, módszer- és szervezeti kérdésekről (a népességtudomány elméleti és gyakorlati kérdéseiről; a népesedésemélet lényegéről; a népességtudomány időszerű kérdéseiről statisztikai megvilágításban; a nemzetiségek számbavételéről; a párizsi nemzetközi népességi kongresszus tanulságairól); a népesség történetéről és fejlődéséről, helyzetéről (az 1848—1948. évi magyarországi népesedéstörténetéről; a háború utáni demográfiai helyzetképről); a népesedési folyamatokról (hazánk népmozgalmáról európai keretben; a második világháború népmozgalmi hatásairól; a városképződés népmozgalmi sajátosságairól; a dunántúli egykéről; a hosszú élet — öregség, öregedés — titkáról, kérdéseiről; egyes vidékek és területek — Maroszsög, Erdély — népességi viszonyairól); a demográfia gazdasági és társadalmi összefüggéseiről (a népmozgalom és a gazdasági konjunktúra közti összefüggésekről; a nyersanyagok és a népesedés együttes problémáiról; a teljes foglalkoztatottság népességstatisztikai vonatkozásairól; a népesség és a mezőgazdaság közti kapcsolatokról; a fogyasztási kisiparnak a népességgel összefüggő problémáiról; a lakóhely szerepéről a társadalmi kiválasztódásban); a demográfia és más tudományok határterületeiről (a városföldrajz népességtudományi vonatkozásairól; a népesség és a közgazgatási beosztás közös problémáiról; embertani, családatropológiai kutatásokról); és nem utolsó sorban népesedéspolitikai kérdésekről is (a mennyiségi és minőségi népesedéspolitikai gyakorlati eszközeiről; a pénzügyi politika családvédelmi intézkedéseiről).

Saját önálló kiadvánnyal az Unió Magyarországi Csoportja — ismételt kezdeményezések ellenére — nem rendelkezett; munkásságáról a statisztikai folyóiratok¹⁸ számoltak be. A népességtudományi munka rendszeresebb kiépítését így is elég jó eredménnyel alapozta meg. Ennek a munkának újraélesztése — a „Demográfia” c. folyóirat, a „Reflektorfényben” c. sorozat megindítása stb. — napjainknak a Nemzetközi Népességtudományi Unió munkásságától lényegileg független, egyben a tudományos együttműködés korábbi szervezettebb formái nélkül létrejött eredménye.

Dr. T. L.

AZ 1959. ÉVI SZOVJET NÉPSZÁMLÁLÁS ELŐZETES EREDMÉNYEI*

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala ez év május 10-én közzétette a január 15—22 között (a Távolszakon és a nehezen megközelíthető vidékeken még az elmúlt év második felében¹) lebonyolított népszámlálás előzetes eredményeit.

Az összeírás adatai szerint a Szovjetunió lakosainak száma 1959. január 15-én 208 826 000 fő volt.

¹⁸ Magyar nyelven a „Magyar Statisztikai Társaság 1932—1942” c. kiadványon kívül főleg és rendszeresen a Magyar Statisztikai Szemle; a külföld számára a Journal de la Société Hongroise de Statistique.

* Forrás: *Pravda*. 1959. május 10.

¹ Távolszak és a nehezen megközelíthető vidékek összesen 362 kerületet és 8 várost foglalnak magukban. Ezek területe 10,9 millió km², azaz az ország összterületének 49 százaléka, lakossága viszont alig valamivel több mint az ország össznépességének 1 százaléka.

A népesség száma az 1913-tól 1959-ig eltelt időszakban a következőképpen alakult :

Év (a népszámlálás időpontja)	Terület	Lélekszám (millió fő)
1913.	a) jelenlegi terület	159,2
	b) 1939. szeptember 17-e előtti terület	139,3
1926. december 17.	1939. szeptember 17-e előtti terület	147
1939. január 17.	1939. szeptember 17-e előtti terület	170,6
	az Ukrán SZSZK és a Belorusz SZSZK nyugati területével, valamint a Moldva, a Litván, a Lett és az Észti SZSZK-val együtt	190,7*
1959. január 15.	jelenlegi terület	208,8

* Beecslés.

Míg a Szovjetunió összlakossága az említett időszak alatt 9,5 százalékkal növekedett, az Uralé 32, Nyugat-Szibériáé 24, Kelet-Szibériáé 34, Távols-Keleté 70, Közép-Ázsiáé és Kazahsztáné 38 százalékkal gyarapodott.

A szövetséges köztársaságok népessége az előzetes adatok szerint a következőképpen alakult (az 1939. évi adatok az Ukrán és a Belorusz SZSZK nyugati területeinek, valamint a Moldva, a Litván, a Lett és az Észti SZSZK-nak becsült népességét is tartalmazzák) :

Szövetséges köztársaság	A népesség száma (ezer fő)	
	1939.	1959. január 15.
<i>Szovjetunió</i>	190 678	208 826
Orosz SZFSZK	108 379	117 494
Ukrán SZSZK	40 469	41 893
Belorusz SZSZK	8 910	8 060
Üzbég SZSZK	6 336	8 113
Kazah SZSZK	6 094	9 301
Grúz SZSZK	3 540	4 049
Azerbajdzsán SZSZK	3 205	3 700
Litván SZSZK	2 880	2 713
Moldva SZSZK	2 452	2 880
Lett SZSZK	1 885	2 094
Kirgiz SZSZK	1 458	2 063
Tadzsik SZSZK	1 484	1 982
Örmény SZSZK	1 282	1 768
Turkmén SZSZK	1 252	1 520
Észti SZSZK	1 052	1 196

A férfiak és a nők száma a népszámlálások között eltelt időszak alatt a következőképpen változott :

A népszámlálás időpontja	A népesség száma (millió fő)	Ebből:		Az össz-népességhez viszonyítva százalékban	
		férfi	nő	férfi	nő
1926. december 17.	147,0	71,0	76,0	48	52
1939. január 17.	170,6	81,7	88,9	48	52
1959. január 15.	208,8	94,0	114,9	45	55

A férfiak és nők száma közötti fenti arányt az idősebb korcsoportokba tartozók számának a háborúk, főképpen a második világháború miatti alakulása okozza. Ami a 32 éven aluli népességet illeti, jelenleg a férfiak és nők száma ezekben a korcsoportokban egyenlő. A jelentés rámutat arra, hogy ez idő szerint a Szovjetunióban a legmagasabb a házasságkötési arányszám: több mint 25‰; és a világon a legalacsonyabb a halálozási arányszám: 7,5‰. A forradalom előtti időszakhoz képest az összlakosság halálozási aránya egynegyedére, a csecsemőhalandóság közel egyhetedére csökkent. A népesség természetes szaporodása a Szovjetunióban az utóbbi időben meghaladja az évi három és fél millió főt.

A Szovjetunió városi lakosainak száma, amely a háború előtt 60,4 milliót tett ki 1959-ig 99,8 millióra, azaz 39,4 millió fővel növekedett. Ez a növekedés a városi lakosság természetes szaporodásának és annak következménye, hogy igen nagyszámú falusi lakos ment dolgozni a városokba és munkás-településekre.

	Össznépesség (millió fő)	Ebből		Az össznépességhez viszonyítva százalékban	
		városi	falusi	városi	falusi
1913. év a) a Szovjetunió jelenlegi területén	159,2	28,1	131,1	18	82
b) a Szovjetunió 1939. szeptember 17-e előtti területén	139,3	24,7	114,6	18	82
1926. év a december 17-i népszámlálás adatai szerint, a Szovjetunió 1939. szeptember 17-e előtti területén	147,0	26,3	120,7	18	82
1939. év a) a január 17-i népszámlálás adatai szerint, a Szovjetunió 1939. szeptember 17-e előtti területén	170,6	56,1	114,5	33	67
b) becslés; az Ukrán SZSZK és a Belorusz SZSZK nyugati területeivel és a Moldva, Litván, a Lett és az Észti SZSZK-val együtt ...	190,7	60,4	130,3	32	68
1959. év a január 15-i népszámlálás adatai szerint...	208,8	99,8	109,0	48	52

A városok és a városi jellegű települések száma, valamint ezek népessége az 1939—1959. évek között a következőképpen alakult:

	A városi települések száma		A lakosok száma (millió fő)	
	1939.	1959.	1939.	1959.
Városi települések összesen	2759	4616	60,4	99,8
Ebből:				
3 000 főnél kevesebb lakossal	467	849	0,9	1,6
3 000— 5 000 „ „ „ „	531	887	2,1	3,5
5 000— 10 000 „ „ „ „	757	1288	5,3	9,2
10 000— 20 000 „ „ „ „	501	810	7,0	11,3
20 000— 50 000 „ „ „ „	315	483	9,6	15,1
50 000—100 000 „ „ „ „	99	151	7,1	10,6
100 000—500 000 „ „ „ „	78	123	15,6	24,4
500 000 főnél népesebb	11	25	12,8	24,1

A városi és falusi lakosság számának alakulását szövegszerűen köztársaságok szerint a következő adatok mutatják :

Köztársaság	A városi népesség száma (ezer fő)		A falusi népesség száma (ezer fő)		A városi népesség aránya (százalék)	
	1939.	1959. január 15.	1939.	1959. január 15.	1939.	1959. január 15.
	<i>Szovjetunió</i>	60 409	99 782	130 269	109 044	32
Orosz SZFSZK	36 296	61 477	72 083	56 017	33	52
Ukrán SZSZK	13 569	19 130	26 900	22 763	34	46
Belorusz SZSZK	1 835	2 475	7 055	5 585	21	31
Üzbég SZSZK	1 470	2 720	4 866	5 393	23	34
Kazah SZSZK	1 690	4 069	4 404	5 232	28	44
Grúz SZSZK	1 066	1 696	2 474	2 353	30	42
Azerbajdzsán SZSZK	1 157	1 765	2 048	1 935	36	48
Litván SZSZK	659	1 045	2 221	1 668	23	39
Moldva SZSZK	328	639	2 124	2 241	13	22
Lett SZSZK	663	1 173	1 222	921	35	56
Kirgiz SZSZK	270	692	1 188	1 371	19	34
Tadzsik SZSZK	249	645	1 235	1 337	17	33
Örmény SZSZK	366	884	916	884	29	50
Turkmén SZSZK	416	698	836	822	33	46
Észt SZSZK	355	674	697	522	34	56

A 200 000 lakosnál népesebb városok lakossága a következőképpen alakult :

Város	A lakosság száma (ezer fő)			Az 1959. évi az 1939. évi százalékában	Város	A lakosság száma (ezer fő)			Az 1959. évi az 1939. évi százalékában
	1939.	1959. január 15.				1939.	1959. január 15.		
1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.	4.	
Moszkva	4183	5032	120		Alma-Ata	222	455	206	
Leningrád	3385	3300	97		Voronyezs	344	454	132	
Kijev	847	1102	130		Zaporozsje	282	435	154	
Baku	775	968	125		Ljov	340	410	121	
Gorkij	644	942	146		Krasznojarszk	190	409	215	
Harkov	833	930	112		Jaroslavl	309	406	132	
Taskent	550	911	166		Karaganda	156	398	255	
Novosibirszk	404	887	219		Krivoj Rog	189	386	201	
Kujbisev	390	806	206		Sztalinszk	166	377	228	
Szverdlovszk	423	777	184		Irkutsk	250	365	146	
Sztálino	466	701	150		Makejevka	242	358	148	
Tbiliszi	519	694	134		Tula	285	345	121	
Cseljabinszk	273	688	252		Nyizsnij Tagi	160	338	212	
Odessza	602	667	111		Ivanovo	285	332	116	
Dnyepropet- rovszk	527	658	125		Habarovszk	207	322	155	
Kazan	398	643	162		Barnaul	148	320	216	
Perm	306	628	205		Krasznodar	193	312	162	
Riga	355	605	170		Magnyitogorszk	146	311	213	
Rosztov	510	597	117		Asztrahan	254	294	116	
Sztálingrád	445	591	133		Gorlovka	181	293	161	
Szaratov	372	581	156		Zsdanov	222	284	128	
Omszk	289	579	201		Vlagyivosztk	206	283	137	
Ufa	258	546	212		Izsevszk	176	283	161	
Minszk	237	509	214		Prokopjevsk	107	282	263	
Jerevan	204	509	250		Tallin	160	280	175	
					Kemerovo	133	277	209	

1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Luganszk	215	274	128	Sztálinabad . . .	83	224	271
Kalinyin	216	261	121	Frunze	93	217	234
Orenburg	172	260	151	Kisinyov	112	214	191
Arhangelszk . . .	251	256	102	Kaunasz	152	214	140
Penza	160	254	159	Rjazany	95	213	224
Kirov	144	252	175	Brjanszk	174	206	118
Tomszk	145	249	171	Uljanovszk . . .	98	205	209
Groznüj	172	240	139	Kurszk	120	203	169
Vilnjusz	215	235	109	Kalinyingrád . .	—	202	—
Murmanszk . . .	119	226	189	Taganrog	189	201	107
Nyikolajev . . .	169	224	133				

A népszámlálás előzetes eredményeit az összeírásban résztvevő dolgozók összesítése alapján állapították meg. A gépi adatfeldolgozó állomásokon már folyik a népszámlálási adatok feldolgozása. A feldolgozás eredményeképpen területi részletezésben rendelkezésre fognak állni a népességnek nem, kor, nemzetiség, anyanyelv, képzettség, iskolai végzettség, családi állapot, társadalmi csoportok, megélhetési források, népgazdasági ágak, foglalkozási ágak és fontosabb foglalkozások szerinti megoszlására vonatkozó adatok, valamint a népesség összetételét jellemző, a felsorolt ismérvek kombinációjából képzett csoportosítások.

Dr. Gy. F.

ÚJ CSEHSZLOVÁK DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRAT

A csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent az első csehszlovák népességtudományi folyóirat, a *Demografie*. Az 1959. évi 1. számban dr. F. Fajfr főszerkesztő beközönlője után — melyben rámutat a népességi elmélet és népességi politika szoros kapcsolatára, hangsúlyozza, hogy a folyóirat elméleti alapja a történelmi materializmus és kiemeli a népességi statisztika nagy fontosságát a demográfiai kutatás szempontjából — az első cikket H. Švarcová, a prágai Pártfőiskola munkatársa írta „A marxista demográfia állapota és feladatai” címmel. A cikk rámutat arra, hogy a szocialista országokban a demográfiai kutatás — most már gazdag empirikus anyaggal rendelkezve — új irányba kell hogy fejlődjék, az elmélet és a gyakorlat szoros összekapcsolásával. Nem történhet meg mégegyszer, hogy az elmélet mögött a gyakorlat elmarad, mint ahogy az pl. a terhesség művi megszakításával kapcsolatos viták során történt. A kutatásoknak arra kell irányulniuk, hogy a népességi problémák marxista megoldását megtalálják. A népességi kérdéseket materialista felfogásban és a gazdasági elemzéssel szoros kapcsolatban kell vizsgálni, a marxí demográfia ugyanis a népességi folyamatok biológiai oldalának abszolutizálása helyett a társadalmi és elsősorban a gazdasági oldalt részesíti előnyben. Ezzel szorosan összefügg az a felismerés, hogy nincs abszolút érvényű népességi törvény, hanem minden társadalmi rendszernek saját népességi törvénye van. A szocializmus győzelme olyan új viszonyokat teremtett, amelyekben a marxista demográfia továbbfejlesztése nemcsak lehetséges, hanem rendkívül sürgős feladat. Csehszlovákiában a demográfia eddigi fejlődése két különböző úton haladt. Az egyik út a demográfiai adatok statisztikai feldolgozása, a másik pedig a marxista filozófusok és történészek demográfiai kutatómunkája volt, és e kétféle munka egymástól elszigetelten folyt. Ezt a kettősséget a jövőben mindenképpen meg kell szüntetni. A marxista demográfia legfőbb feladata a szerző szerint a szocializmus népességi törvényének feltárása és megfogalmazása, ehhez azonban feltétlenül szükséges a politikai

gazdaságtan művelőinek a tevékeny közreműködése. A demográfiai kutatások során alkalmazni kell a matematikai statisztika módszereit. A csehszlovák demográfusok feladatai között említi meg a szerző a demográfiai fejlődés marxai értékelésének kérdéseit, a reakciós népeségelméletek ellen folytatott harcot és többféle, a társadalomban még élő tévhit (amilyen pl. az, hogy az egyke a kulturáltság jele) megcáfolását.

Z. *Jureček* tanulmányának címe: „A női termékenység mutatói az 1950. évi népszámlálás adatai alapján”. A cikk az 1930-tól 1950-ig terjedő időszakban, a két népszámlálás adataiból kiindulva vizsgálja a gyermektelen férjzett nők arányát, valamint azt, hogy miképpen oszlik meg a gyermekek átlagos száma a férjzett nők között. Arra a következtetésre jut, hogy a gyermektelen nők száma alig változott, viszont a gyermekes nők arányában lényeges változások következtek be. 1930-ban a legnagyobb az egy-gyermekesek aránya volt (20,5%), 1950-ben ezzel szemben a kétgyermekeseké (27,8%). A háromgyermekes anyák aránya a vizsgált időszakban 9%-kal emelkedett, a négy- és többgyermekeseké pedig esökkent. A kétgyermekes anyák arányának növekedése tehát nem egyértelműen pozitív jelenség. Megállapítja a szerző, hogy a születésszabályozás elterjedésével párhuzamosan növekszik a gyermektelen nők aránya, ha nem is túl nagy mértékben. A jelenlegi átlagos gyermekszám — a cseh országrészekben 2,37, Szlovákiában 3,16 — nagyon alacsonyan és már nem biztosítja a népesség reprodukcióját. Megállapítja végül, hogy a nők egy vagy két gyermeküket — egyre gyakrabban — reprodukciós koruk első harmadában hozzák a világra, és többé általában már nem szünek.

L. *Ruzička* „A népesség öregedésének tényezői” című tanulmányában csehországi adatok alapján vizsgálja a népesség öregedését, mégpedig oly módon, hogy az öregedést előidéző egyes tényezők hatását egymástól elkülöníti és külön is elemzi. Módszere lényegében abból áll, hogy az állandó (stabil) népességre számított bruttó reprodukciós hányad változását a termékenység változása és az átlagos élettartam változása esetére külön-külön számítja. Vizsgálatai alapján arra a következtetésre jut, hogy az öregedés főoka a termékenység esökkenésében keresendő. A halandóság csökkenése még akkor is csak kis mértékben befolyásolja az öregedést, ha igen nagyarányú.

A folyóirat *Šemle* rovata beszámol a csehszlovák Állami Népeségi Bizottság egy évi működéséről. A bizottság legintenzívebben a születésszabályozás kérdéssel foglalkozott. Egyik memoranduma alapján dolgozták ki a dolgozó terhes nők és anyák fokozott védelméről szóló törvényjavaslatot is. A bizottság ezenkívül részt vett az 1958. évi párizsi családkongresszuson is.

A *Közlemények* rovatban rövid ismertetéseket találunk. Így beszámol az Ostrava megyébe irányuló belső vándorlásról, a csecsemőhalandóság javításának tartalékairól — amely a közlemény szerint a 28 napnál idősebb csecsemők halandóságának javításával közel egy harmadára lenne csökkenthető —, Prága város növekedéséről az 1950—1957. években (ahol a természetes szaporodás valamivel nagyobb szerepet játszott, mint a bevándorlás), az 1958-ban családi pótlékban részesülőkről, a nők foglalkoztatásáról élő gyermekek száma szerint, végül a népidemokratikus országok népességének kormegoszlásáról.

Az *Irodalom* rovat ismerteti többek között a „Reflektorfény” sorozat *Öregedés és Válás* című kötetét (megemlíti, hogy helyes lenne, ha Csehszlovákiában is kezdeményeznék ilyen népszerű sorozat kiadását), amely utóbbiban, különösen *Kulesár Kálmán* tanulmányát emeli ki. Ismerteti ezenkívül a *Demográfia* 1958. évi 1. és 2—3. számát is.

A *Demografie* 1959. évi 2. száma közli B. *Voborník* „A demográfia és a népességi politika főkérdései a szocializmusban” című tanulmányának első részét. A cikk ismertetésére annak teljes közlése után visszatérünk. M. *Kučera* „A nettó reprodukciós együtttható tényezőinek elemzése” című tanulmányában kifejti, hogy a termékenység esökkenése nem rontja feltétlenül a reprodukciót, mert ha a halandóság a vizsgált időszakban gyorsabban esökken, mint a termékenység, akkor a reprodukciónak nem kell esökkennie. Ezt az összefüggést a nettó reprodukciós együtttható elemzés tárja fel. A szerző cikkében olyan vizsgálati módszert alkalmaz, amelynek segítségével a nettó reprodukciós együttthatót a reprodukció négy főtényezőjére (a házasságon belüli és kívüli termékenységre, a férjzett nők arányára az egyes korcsoportokban és a

halandóság nagyságára) bontja. Az elemzés eredményét Szlovákia 1950. és 1956. évi adatain szemlélteti.

J. Musil „Az 1887—1955. évi halandósági táblák egyes mutatói dinamikájának elemzése” című tanulmányában a halandóság biometriai függvényét vizsgálja az elmúlt 80 év folyamán. A halandóság alakulását a q_x (elhalalozási valószínűség), a d_x (elhaltak száma) és az e_x (várható átlagos élettartam) mutatói segítségével elemzi. A változás gyorsaságát a q_x és az e_x abszolút értékek, a változás ütemét pedig a q_x és az e_x láncindexei alapján vizsgálja. Vizsgálataiból azt a következtetést vonja le, hogy a halálesetek egyre inkább d_x modális értéke körül tömörülnek, egyre többen halnak meg tehát megközelítőleg ugyanabban az életkorban. Mindebből az következik, hogy a halandóság alakulása fordulóponthoz jutott, ugyanis elérte az emberi kor meghosszabbítására jelenleg rendelkezésre álló eszközök nyújtotta felső határt. A halandóság alakulásának következő fázisát az öregkori betegségek hatékonyabb terápiaja és az életkörülmények radikális változása határozza majd meg.

D. Vysušilová „A csehországi csecsemőhalandóságról” című cikkében ismerteti a csecsemőhalandóság alakulását a cseh országrészekben 1920 és 1957 között.

E. Kozłowska, a katowicei Közgazdasági Főiskola dolgozója „A Lengyel Népköztársaság demográfiai problémái” címmel írt cikket. Figyelemreméltó az a megjegyzése, hogy 1957 óta Lengyelországban nagy gondot fordítanak a társadalmi csoportok és változásaik vizsgálatára. Az ilyen vizsgálatokat megkönnyíti, hogy az újonnan keletkező ipari városok és települések új és meglehetősen kevert lakossága jó lehetőséget biztosít a társadalmi csoportok kialakulásának kutatására.

Az Irodalom rovat hasábjain J. Svetoň, a pozsonyi Közgazdasági Főiskola prorektora részletesen ismerteti „A történeti statisztika forrásai” című (szerk.: Kovacsics József) munkát, amely a szlovák demográfusoknak és történészeknek is fontos, adatközlési és módszertani szempontból egyaránt.

A Közlemények rovat ismerteti az 1958. évi csecsemőhalandóság fontosabb adatait, az 1958. évi népmozgalmi adatokat, a halandóság csökkenését 1958-ban. Érdekes közlést olvashatunk e rovatban Jáchymov (Joachimsthal) város anyakönyveinek elemzéséről.

AZ 1955. ÉVI TÖRÖK NÉPSZÁMLÁLÁS KÉPVISELETI MÓDSZERE ÉS EREDMÉNYEI

1957-ben tették közzé az 1955. október 23-án tartott török népszámlálás előzetes eredményeit, melyek bőséges, sokoldalú adattárát 10%-os képviseleti feldolgozás útján biztosították. A munkákat mind módszertan, mind adatszűrés szempontjából nagyon tanulságos.¹

A felvétel ún. „népszámlálási könyvek” segítségével történt, melyekben mindegyik oldal egy-egy összeírt személy adatainak bejegyzésére szolgált. E könyveket úgy csomagolták karton-dobozokba, hogy egy-egy doboz kb. 1200 egyéni űrlapot tartalmazott. Ezeket küldték ki a tartományokba (vilajet) és körzetekbe (kaza), ahol kitöltésük kikérdezés útján ment végbe.

A gyors eredményközlés érdekében végzett reprezentatív előzetes feldolgozás céljára a beérkezett csomagokból vettek 10, egyenkint 1%-os mintát. A begyűjtött és folyamatosan sorszámozott 19 816 csomagból (dobozból) az első minta az 5., 105., 205., 305. stb. sorszámú csomagokat foglalta magában; a második mintához a 6. sorszámú csomagtól kezdődőleg vették ki minden századik csomagot, míg a további nyolc mintavétel kezdő sorszámai rendre 9,

¹ Central Statistical Office: 1955 population census of Turkey. Estimated national totals based on 10% sample. (Publication No. 372. Ankara, 1957.)

42, 64, 78, 80, 84, 88 és 90 voltak. Minthogy a kijelölt csomagok tartalma teljes egészében képezte a mintát, kifejezetten egylépcsős csoportos kiválasztásról volt szó.

Mindegyik 1%-os minta eredményeit külön feldolgozták, ami nyilván igen érdekes összehasonlításra és ellenőrzésre adott alkalmat a mintavétel pontosságát illetőleg. E tekintetben azonban az ismertetett kiadvány nem közül részleteket, hanem a 10%-os mintavétel eredményeit foglalja táblázatokba. Az országos eredményekké való kivétel olymódon történt, hogy az egyes ismérvek képviselői eredményeiből számított megosztási arányszámokat (százalékokat) megszorozták az előzetes lélekszámmal.

A számszerű adatokra áttérve, mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy Törökország népességi fejlődése nagyarányú. Az 1927-ig visszatekintő táblázatok e 28 esztendeje alatt a lélekszám 13,6 millióról 24,1 millióra növekedett.² Az évi átlagos népszaporulat a szóbanlevő időszak kezdetén 20‰ volt, utolsó éveiben már a 28—29‰-et is elérte. (Figyelemreméltó összehasonlítást nyújt Magyarországnak az utolsó évtizedben 8—9‰ körül mozgó és a 10‰-et csak a legkedvezőbb két évben meghaladó szaporodási aránya; Törökország népszaporodása tehát nagyjában háromszoros szinten mozog). E szaporulat túlnyomólag természetes népmozgalomból és nem bevándorlásból ered, amit a jelentéktelen számú és inkább fogyó idegen anyanyelvű népesség adatai is jeleznek.

Ennek a nagy természetes szaporodásnak az eredménye Törökország egészen különleges kormegosztásában: a gyermek-korosztályok rendkívüli telítettségében is kifejezésre jut, amint azt a következő összehasonlítás mutatja:

Korcsoport	Kormegosztás %-ban (1955)	
	Törökország	Magyarország
0—4 éves	16,4	9,6
5—14 éves	23,6	16,1
15 éven aluli együtt	40,0	25,7
15—59 éves	54,0	61,8
60 éven felüli	5,9	12,5
Ismertetlen korú	0,1	0,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Magyarország népességének eszerint kerekszámában $\frac{1}{4}$ része, Törökországnak 40%-a gyermek. Az öregkorúak ott viszont felakkora arányban vannak képviselve, mint hazánkban.

A népszámlálás többi érdekesebb eredményét csak röviden érintjük: a népességnek vallási és nemzetiségi szempontból csaknem egyszínű voltát az izlám és a török anyanyelv uralkodó volta révén; az írástudatlanság nagymértékű csökkenését az 1927. évi 89,3%-ról (a ♀ éven felüli népességből) az 1955. évi 59,4%-ra — amiben nyilván a statisztikai kiadványban is kizárólag alkalmazott latin betűk bevezetésének nagy része lehetett —; az írástudatlanságnak a nők körében nagyobb elterjedtségét (1955-ben is még 75,6%) ; a foglalkozási helyzetképnek erősen mezőgazdasági jellegét (1955-ben 77,5% őstermelő a kereső népességben). A nagyarányú népességszaporulat nyilván erőteljesebb iparosítási folyamat megindulását fogja kikényszeríteni.

Hálás feladat volna a népmozgalmi adatok országok közötti egybevetése kapcsán a bemutatott — és bizonyára sok hasonló helyzetben levő országra jellemző — nagy népességfejlődésnek egészségügyi és szociális hátterét is megrajzolni.

dr. Bere Lajos

² Más forrásból eredő közlés szerint 1927-ben kb. 400 000 lélek kimaradt a népszámlálásból, a valóságos szaporodás tehát ennivel kevesebb. (*Population*, 1957. No. 1. 93—102 p.; ismeretve: *Statisztikai Szemle*, 1958. 4. szám, 349—350. p.)

HÍREK

A francia Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (I. N. S. E. E.) meghívására 1959 áprilisában *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője és *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedésszatisztikai osztályának munkatársa Párizsba látogattak. A francia népesedési statisztika szervezetének tanulmányozásán kívül a magyar küldöttség az Állami Népeségtudományi Kutatóintézet (I. N. E. D.) szervezetével és munkájával is megismerkedett. A küldöttséget fogadta *Alfred Sauvy*, az I. N. E. D. igazgatója.

*

A *Bolyai János Matematikai Társulat* a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, az Egészségügyi Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, a Kulturkapcsolatok Intézete közreműködésével és több külföldi tudós részvételével, 1959. szeptember 7-től 9-ig biometriai symposiont rendez.

A symposion ülésén a Központi Statisztikai Hivatal meghívására résztvesz *A. Ja. Bojarszkij* szovjet professzor is, aki „Demográfia és biometria” címmel tart előadást.